

İndi Ermənistan adlanan ərazi, Qərbi Azərbaycan-İrəvan mahalı, Göyçə mahalı, Zəngibasar mahalı tarixi Azərbaycan torpağıdır.
Heydər ƏLİYEV

Bu gün biz yaxşı bilirik ki, Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpağında yaranıb. Zəngəzur, Göyçə mahalı, İrəvan bizim doğma torpaqlarımızdır. Biz qayıdacağıq.
İlham ƏLİYEV

BİR PARÇA DAŞ VƏTƏNDİR!

Mahirə NAĞIQIZI

YURDUN SƏSİ

№ 07

Aprəl 2025-ci il

Görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə Əliyeva

Aprəlin 28-də Əməkdar elm xadimi, görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə Əliyevanın anadan olmasının 102-ci ildönümü tamam olur. Onun tibbi və elmi fəaliyyəti, hər kəs üçün örnək olan mənəvi keyfiyyətləri ehtiramla xatırlanır

Akademik Zərifə Əliyevanın doğum günündə onun həyat və fəaliyyətinin bəzi məqamlarına nəzər salır.

Zərifə Əliyeva 1923-cü il aprəlin 28-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şəhur rayonunun Şahtaxtı kəndində dünyaya göz açmışdı. Atası Əziz Əliyev bir çox mühüm vəzifələrdə, o cümlədən rektor, nazir, Mərkəzi Komitənin katibi, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi mühüm vəzifələrdə çalışmışdı. Onun enişli-yoxuşlu həyat yolu övladları üçün əsl məktəb idi. Belə bir ailədə böyüyən Zərifə xanım, təbii ki, zəhmətsevərliyi, məsuliyyəti, xeyirxahlığı, nəcibliyi ilə başqalarından seçilirdi. Bu nəsə və ailəyə məxsus ziyalılıq, xalqa və Vətənə bağlılıq kimi ülv keyfiyyətlər Zərifə xanıma da sirayət etmişdi. O, 1942-ci ildə Azərbaycan Tibb İnstitutunun Müalicə-profilaktika fakültəsinə qəbul olub və institutu əla qiymətlərlə bitirmişdi. Oftalmologiya elminin sirlərinə dərinlən yiyələnmək üçün Moskvaya gedərək Ümumittifaq Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda ixtisasartırma kursu keçmişdi.

1940-1950-ci illərdə Azərbaycanda göz xəstəlikləri, o cümlədən traxoma geniş yayılmışdı. İnsanları bu xəstəlikdən xilas etmək, səmərəli müalicə metodlarını və profilaktik tədbirləri işləyib-hazırlamaq lazım idi. Zərifə Əliyeva belə bir vaxtda Moskvadan Vətənə qayıdır və 1949-cu ildə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunda elmi işçi vəzifəsində çalışmağa başlayır. Gənc tədqiqatçının araşdırmalarının mövzusu həyat özü müəyyənləşdirir və o, elmi istiqamətlərinin ilkin mərhələsinə traxomanın müalicəsinə həsr edir. Bu xəstəliyin geniş yayıldığı rayonlara gedir, göz həkimlərinə mühazirələr oxuyur, əhali arasında maarifləndirici söhbətlər aparır.

Çox keçmədən Zərifə xanım traxoma xəstəliyinin başlanğıc dövründə simptomlarının təbiiqində uğurlu nəticələrə nail oldu. Tədqiqatlarının yekunu olaraq 1959-cu ildə "Traxomanın digər terapiya üsulları ilə birlikdə simptomisinlə müalicəsi" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi. Onun təklif etdiyi müalicə metodu tezliklə geniş təcürbi təbiiqini tapdı və nəticədə respublikada traxoma xəstəliyi aradan qaldırıldı.

1967-ci ildən fəaliyyətini Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Oftalmologiya kafedrasında davam etdirən Zərifə Əliyeva burada dosent, professor, kafedra müdiri vəzifələrində çalışmışdır, oftalmologiyanın aktual problemləri ilə bağlı tədqiqatlar aparır. Bu problemlər arasında diaqnostika, qlaukomanın və görmə orqanının iltihabının müalicəsi xüsusi yer tutur. Onun diqqətini oftalmologiyanın elmi cəhətdən az araşdırılmış sahəsi – gözün peşə patologiyası cəlb edir. Zərifə xanım bu sahənin ilk tədqiqatçısı idi. O, dünyada ilk dəfə olaraq görmə orqanı-

nın peşə patologiyasını araşdıran elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradır və elm aləmində peşə oftalmologiyasının əsasını qoyur. Bakı məişət kondisionerləri zavodunda təşkil edilmiş həmin laboratoriyada elmi-tədqiqat işləri ilə yanaşı, iri sənaye müəssisələrinin işçilərinin müalicəsi də aparılırdı. Zərifə xanım müvafiq araşdırmalarının ilkin nəticələrini ümumiləşdirərək Moskvada "Azərbaycanın kimya sənayesi işçilərinə görmə orqanının vəziyyəti" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etdi. 1977-ci ildə Zərifə xanıma tibb elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verildi.

Görkəmli alim uzun illər respublikanın iri sənaye müəssisəsində genişmiqyaslı elmi-tədqiqat işləri aparıb. Xalq yazıçısı Elmira Axundovanın "Zərifə və Heydər Əliyevlər. Əbədiyaşar məhəbbət" kitabında yer

alan xatirələr arasında Heydər Əliyevin mühafizə rəisi olmuş Aleksandr İvanovun söylədikləri Zərifə xanımın həkim və insan kimi çox yüksək keyfiyyətlərini göz önündə canlandırır: "Bakı şin zavodunda kabineti vardı, fəhlələri qəbul edirdi. Onlar da, təbii ki, birbaşa istehsalat sexlərindən kombinezonlarında gəlirdilər. Hərdən istəyirdim zavod direktorunun yanına gedib deyim: heç olmasa Zərifə xanımın kabinetinin qarşısında balaca bir boks quraşdırın. Müayinə olunmağa gələnlər sanitariya nəzarətdən keçsinlər. Zəhərli maddələrin hopduğu kombinezonlarında həkimin otağına girməsinlər. Axı Zərifə xanım səhərdən axşama kimi onlarla əlləşirdi..."

Oftalmoloq-alimin uzun illər apardığı tədqiqatların nəticələri "Şin istehsalında gözün peşə patologiyası", "Xroniki yod intoksikasiyası zamanı oftalmologiya" və "Yod sənayesində gözün peşə xəstəliyinin profilaktikası" kimi dəyərli monoqrafiyalarda əksini tapıb. 1981-ci ildə görmə orqanının peşə patologiyası sahəsində apardığı elmi-tədqiqat işlərinin uğurlu nəticələrinə və oftalmologiyanın inkişafına verdiyi töhfələrə görə akademik Zərifə Əliyevaya SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının M.İ.Averbax adına mükafatı verildi. O, həmin mükafata layiq görülən ilk qadın alim idi.

Akademik Zərifə Əliyeva zəngin el-

mə iridodiagnostikaya aid ilk kitabları yazıb.

Görkəmli oftalmoloqun "Həkimin əxlaqi tərbiyəsi, deontologiya, tibbi etika və əxlaq məsələləri" əsəri həkim və xəstənin qarşılıqlı münasibətlərinin həssas məqamlarına, müalicə həkiminin diaqnostika və müalicə prosesində aparıcı roluna, tibb işçilərinin təhsil və davranışına həsr olunub.

Zərifə xanımın rəhbərliyi və qayğısı ilə həmin illərdə gənc həkim-oftalmoloqların böyük bir nəslə yetişmişdi. Azərbaycan oftalmologiya elmini dünyada tanıdan Zərifə Əliyevanın açdığı yol ildən-ilə genişlənir, zəngin irsi, pedaqoji fəaliyyəti dö-

mə irs qoyub: 150-dən çox elmi əsər, 10 monoqrafiya, 12 səmərələşdirici təklif və dərs vəsaitləri. "Kəskin virus konyunktivitləri", "Keratitlər, gözün damarlı traktının, torlu qişanın, görmə sinirinin xəstəlikləri, kataraktalar", "Qlaukoma və gözün hipertenziyası", "Görmə orqanının zədələnməsi", "Gözəyazı aqozunun fiziologiya və histologiyası", "Şəkərli diabetdə göz xəstəlikləri", "Gözün mikrocərrahiyyəsi", "Göz bəbəyi haşiyəsinin adaptasiya və müdafiə funksiyası" – bunlar Zərifə xanım Əliyevanın müəllifi olduğu dərs vəsaitlərinin və monoqrafiyaların heç də tam olmayan siyahısıdır. O, həmçinin iridodiagnostika və iridoterapiya problemlərini araşdırıb, dünya miqyasın-

də araşdırılıb, öyrənilir və neçə-neçə tədqiqat əsərinin mövzusunə çevrilir.

Dünya oftalmologiya elminin tanınmış simalarının Zərifə xanım Əliyeva haqqında bəzi fikirlərini xatırlatmaq yerinə düşər.

Akademik Arkadi Nesterov deyirdi ki, Zərifə xanımı tanıyanlar onu sevməyə bilmirdilər: "Qadın zərifliyi, ipək kimi yumşaq xasiyyət, xeyirxahlıq, ailəsinə, dostlarına böyük məhəbbət və səadət hissləri onun şəxsiyyətində müstəsna zəhmətsevərlik, qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün inadkarlıq, tibb elminə təmənnaş xidmət borcu ilə üzvi surətdə qaynaıb-qovuşmuşdu".

Moskva Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlik-

ləri İnstitutunun 1966-1986-cı illərdə direktoru olmuş Kseniya Trutneva yazırdı ki, Zərifə Əliyevanın apardığı tədqiqatlar vacibliyinə görə seçilsə də, çox zəhmət tələb etsə də, sosial-iqtisadi baxımdan əvəzsizdir: "Zərərli istehsal sahələrində çalışanların iş şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün bu nadir tədqiqatlar nəticəsində metodiki tövsiyələr işlənilib-hazırlanıb, istehsalata tətbiq edilib".

Əməkdar elm xadimi, professor Nina Şulpina Zərifə xanımın bir alim, pedaqoq, həkim kimi istedadının çoxcəhətliyi və dərinliyi ilə insanı heyrətə gətirdiyini söyləyirdi: "O elə insanlardan idi ki, görüşdüyü hər adamın ürəyində bütün həyatı boyu yaddan çıxmayan izlər qoymağı bacarırdı. Belə insanlar əbədi yaşayırlar, yüksək vətəndaşlıq, humanizm və bəllur mənəvi təmizlik simvolu kimi həmişə yanında olurlar. Zərifə xanımla bağlı ürəyimdə əbədi iz salan xatirələri sözlə ifadə etmək qeyri-mümkündür. Amma mütləq demək lazımdır ki, Zərifə Əziz qızı böyük elmi-tədqiqat mərkəzinin rəhbəri, alim, pedaqoq, həkim və ictimai xadim missiyalarını yüksək səviyyədə yerinə yetirməklə bir sırada gözəl ev sahibəsi, ana və həyat yoldaşı kimi də əvəzsiz idi. Həyat yoldaşına, övladlarına, son illərdə isə nəvələrinə qayğı bütün həyatına, varlığına hakim kəsilmişdi".

Zərifə xanım həyatı daim mübarizələrdə keçən Ulu Öndər Heydər Əliyevin ömür-gün yoldaşı idi. Həyat yollarında daim birgə addımlayıb, çətinliklərə birgə sinə gərirdilər. Ulu Öndər deyirdi: "O, mənə sadəcə ömür-gün yoldaşı deyildi. O, mənə dost, dayaq idi. İşimin çətin olduğu bütün dövrlərdə ailəm haqqında çox rahat düşündürdüm. Çünki mənim Zərifə Əliyeva kimi sədaqətli, cəfakəş, fədakar ana olan ömür-gün yoldaşım var idi".

Ailənin yükünü zərif çiyənlərdə mənətlə daşıyan Zərifə xanım Vətənə layiqli övladlar bəxş edib. Bu məqamda Prezident İlham Əliyevin bir fikrini xatırlatmaq yerinə düşər: "Ailəmizdə olan ab-hava, mühit, valideynlər arasında olan münasibətlər əlbəttə ki, bizi də tərbiyə edirdi. Yəni, ailədə tərbiyəni valideynlərin münasibətlərini görürək alırdıq. 1970-ci illərdə - Heydər Əliyev Azərbaycanda Birinci katib vəzifəsində işlədiyi dövrdə Heydər Əliyevin həyat yoldaşının müxtəlif imtiyazları və üstünlükləri ola bilərdi. Ancaq Zərifə xanım çox sadə bir insan idi, heç vaxt büruzə vermirdi ki, Heydər Əliyevin – Birinci katibin həyat yoldaşıdır. Həmişə onun yanında sadə insanlar olurdu. O, həmişə sadə insanların əhatəsində olurdu. Çox təvəzökar idi".

Zərifə xanım insanların gözlərinə nur bəxş etmiş həkim-oftalmoloq, vətənpərvər alim, xeyirxah insan və əlbəttə ki, Azərbaycan qadınının mücəssəməsi olaraq sədaqətli ömür-gün yoldaşı, cəfakəş ana kimi bu gün xatirələrdə yaşayır.

AZƏRTAC

Qax rayonunda "Qərbi Azərbaycana qayıdış tarixi zərurətdir" mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirilib

Qərbi Azərbaycan İcması və Qax Rayon İcra Hakimiyyətinin təşkilatçılığı ilə keçirilən tədbir bədii və rəsmi olmaqla iki hissədən ibarət olub. Tədbir iştirakçıları əvvəlcə Ulu Öndərin abidəsi önünə gül dəstələri düzərək, xatirəsini ehtiramla yad ediblər. Tədbirin bədii hissəsində aşıq musiqisi səsləndirilib, yallı ifa olunub, Qərbi Azərbaycanın zəngin mətbəxi nümayiş etdirilib, mədəni irsi əks etdirən sərgi təşkil olunub.

Tədbirin rəsmi hissəsinin açılışı zamanı Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni səsləndirilib, Qərbi Azərbaycanla bağlı videoçarx nümayiş etdirilib. Açılış nitqi ilə çıxış edən Qax rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Musa Şəkiliyev tədbirin mahiyyəti barədə məlumat verib, konfransın Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin təbliğində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayıb.

Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı Əziz Ələkbərli çıxış edərək Qərbi Azərbaycanlıların öz evlərindən mərhələlərlə deportasiya edildiklərini, bu ağrılı proses zamanı yaşadıkları müsibətləri dilə gətirib.

Sədr İcmanın geri qayıdış istiqamətində apardığı işə toxunub.

Milli Məclisin deputatı Əli Məsimli Qərbi Azərbaycanlıların öz el-obalarına geri qayıdış əzmi və istəyindən bəhs edib, Vətən həsrətlərindən danışdı.

Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin üzvü, Keşişkənd rayon İcmasının sədri professor Mahirə Hüseynova konfransın Qaxda keçirilməsinin önəmini və elmi-praktiki xarakter daşmasını xüsusi vurğulayıb. Mahirə Hüseynova tarixi Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirilən deportasiyalar, maddi və qeyri-maddi mədəni irsi ilə bağlı araşdırmalarının aparılmasının indi və gələcək nəsillər üçün olan önəmindən bəhs edib.

Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyəti sədrinin müavini, Milli Məclisin deputatı Hikmət Babaoğlu Qərbi Azərbaycanlıların öz ata-baba yurdlarından zorla çıxarıldığını, onların böyük ümid və əminliklə geri qayıdacaqları günü gözlədiklərini vurğulayıb.

Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyəti sədrinin müavini, Milli Məclisin deputatı Qaya Məmmədov beynəlxalq hüquqda əks edilən geri qayıdış hüququndan bəhs edib. O, Qərbi Azərbaycana qayıdışın zərurət olduğunu vurğulayıb, soydaşlarımızın sülh yolu ilə, təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə doğma yurdlarına qayıdışının aspektlərindən danışdı.

Qərbi Azərbaycan İcması Gənc-

lər Şurasının və Milli Məclisin Gənclər və idman komitəsinin sədri Şahin İsmayilov gənclərin Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin geniş auditoriyaya çatdırılmasında önəmli rol oynadığını, nəsildən-nəslə ötürülməsində vacib halqa olduqlarını vurğulayıb.

Qərbi Azərbaycan İcması Qadınlar Şurasının sədri, Milli Məclisin deputatı Məlahət İbrahimqızı deportasiyalar zamanı qadınlar və uşaqların yaşadığı ağrı-acılara toxunub, beynəlxalq hüquqa əsasən bu həssas qrupun geri qayıdış prosesi zamanı xüsusi diqqət görməli olduğunu bildirib.

Qərbi Azərbaycan İcması Qadınlar Şurasının üzvü, Milli Məclisin deputatı Tənzilə Rüstəmxanlı doğma

torpaqlarda yaşadığı xatirələrdən bəhs edib. Deputat Qərbi Azərbaycanla bağlı mövcud olan ikili standartlardan danışdı, soydaşlarımızın geri qayıdış hüququnun bəzi dairələr tərəfindən görməzdən gəlinməsinə diqqət çəkib.

Qərbi Azərbaycan İcması Qadınlar Şurası sədrinin müavini Telli Əliyeva Qərbi Azərbaycanlı qadınların yurd həsrətini dilə gətirib, deportasiyalar nəticəsində zərər gören ədəbi irsə toxunub.

Qərbi Azərbaycan İcmasının Qax rayonu üzrə nümayəndəsi Həsən Tarverdiyev Qərbi Azərbaycan real-lıqlarının regionlarda daha geniş təbliğ edilməsi istiqamətində olan işlərdən danışdı.

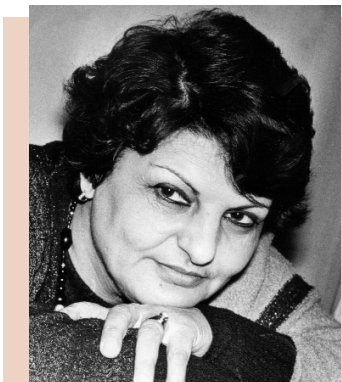
YARALI MƏHƏBBƏTİM - İRƏVANIM MƏNİM

İrəvanda Gedərçay daha daşmır... Çünki hay-harayda türk səsi əvəzinə "hay" səsini eşitmək istəmir. Qədim İrəvanda anadan olub boya-başa çatmış adam kimi, mən ermənilərin alçaq xislətini həmişə duymuş, erməni şovinizminin təziqini öz üzərində hiss etmişəm.

Bu gün Yer kürəsi, sözün əsl mənasında, insan övladının ümumi evinə çevrilir. Sərhədlər get-gedə şəffaflaşır, şərti xarakter daşıyır, qitələr yaxınlaşır, ol çatan, ün yetən olur. Bir vaxtlar Polşaya, Bolqarıstana getmək hər adama nəsis olmadığı halda, indi soydaşlarımızın soracağı Amerikadan, Yaponiyadan gəlir. Dünyanın istənilən ölkəsində istənilən millətin nümayəndəsinə rast gəlmək olar. Özü də dünyanın bu açıqlığından, başqa xalqlara, başqa dinlərə göstərdiyi dözümlü münasibətdən hamıdan çox ermənilər bəhrələnir. Sayı bir ovuc, iddiası dünyanı başına götürmüş bu "qul" və "oğru" (A. S. Puşkin) millətin "toxumu" hansı ölkədə yoxdur? Demokratianın verdiyi imkanlardan bol-bol istifadə edən ermənilər, dil açaqları gündən haqqına-nahaqqına söyüb abırdan saldıqları İslam ölkələrində, müsəlmanların qoltuğu altında da çox rahatca, yerli əhalidən qat-qat firavan yaşamağa müvəffiq olurlar. Əhalisinin az qala yaridan çoxunu dilənçi kökündə yaşayan Misirdə ermənilər əhalinin 0, 5 faizini təşkil edir. Və bu yarım faiz erməninin hamısı varlı-karlı mal-mülk sahibidir. Amerikada, Fransada yaşayan erməni diasporunun necə böyük nüfuza malik olduğu hamıya məlumdur. Bir sözle, dünyada elə ölkə yoxdur ki, orada erməni yaşamınsın, elə xalq yoxdur ki, erməni onun süfrəsinə əl uzadıb çörəyinə şərik çıxmasın. Və ən qəribəsi də odur ki, bu ölkələrin birində azsaylı xalqların hüququnun pozulması, azadlığının məhdudlaşdırılması əleyinə keçirilən bütün aksiyalarda ermənilər başdaşırlar. Onlar xalqların bərabərliyindən, azsaylı xalqların hüquqlarının qorunması zərurətindən elə beləğətlə danışırırlar ki... Başqalarına "ağıl öyrətdikləri", tribunallardan haqq, ədalət, demokratiya, milli bərabərlik və s. barədə söhbət açıdıqları halda, özləri bu yüksək məfhumların heç birinə əməl etmirlər. "Türksüz Ermənistan" arzusunu hər cür vəhşilik, barbarlıq yolu ilə həyata keçirən ermənilər bu gün ələ keçirdikləri torpaqlarda, ümumiyyətlə, heç bir xalqın nümayəndəsinə yaşamaq imkan vermirlər. İkili həyat sürmək bu xalqın bütün təbəqələrinin xislətindədir. Yaşadıqları özgə torpaqlarında xalqlar dostluğundan dəm vuran, etnik azlıqlara hörmət tələb edən ermənilər baş-

"Ermənilərin zəhlətökən fırıldaqçılığı, iyrənc eybəcərliyi, biabırçı alçaqlığı var, "satqın" sözünü işlətmədən erməni tarixini və erməni təbiətini xarakterizə etmək olmaz"

Rus tarixçisi V. Veliçko ("Qafqaz" əsərindən)

Svetlana Nəcəfova

qa millətin nümayəndələrini öz ata-baba yurdundan sıxışdırıb çıxararkən ən vəhşi, ən amansız tədbirlərdən çəkinmirlər...

İnsan yaşa dolduqca, ahıllaşdıqca doğulduğu yurd-yuva, ayaq açdığı torpaq onu daha çox özünə çəkir. Yuxularımda daim özümü İrəvanda görürəm. Şəhərin lap mərkəzindəki ata-baba yurduma gəzirəm, sonradan atamın Gedərçayın kənarında tikdirdiyi təzə evimizi, bağ-bağatımızı seyr edirəm. Həmişə də çalışıram ki, danışmayım, çünki həтта yuxuda belə Ermənistanda türkcə, azərbaycanca danışmağın necə təhlükəli olduğunu unutmuram. Ermənistanda yaşama-yanlar, bəlkə, buna heç inanmazlar. Ancaq SSRİ-də xalqlar dostluğu barədə himnlər oxunanda belə, azərbaycanda sidiq-ürəkdən "qardaş olub Hayastan-Azərbaycan" deyib bar-bar bağıranda, həтта Marietta Şaqıyan belə, etiraf edəndə ki, "ermənilər Bakıda yağ içində böyrək kimi yaşayırlar", ermənilər dilde "dostluq"sözünü təkrar edə-ədə bütün məqamlarda düşmənciliklərini gizlətmirdilər. Və bu düşməncilik özünün ən vəhşi təzahürünü tapırdı. Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetinə qəbul olunub elə ilk qış tətilində evə dönəndə iki kədərli xəbər eşitdim. Yaxın qohumumuz Həbib əminin oğlu Eldar ermənilər öldürmüşdülər. Eldar ayaqqabı fabrikinde işləyirmiş. Hiss edib ki, çiyin-çiyinə işlədiyi ermənilərə nisbətən ona

iki qat az əmək haqqı verirlər. Etiraz edib. Mübahisə zamanı onu ağır bir şeylə başından vurub öldürüblər. Günün günorta çağı, hamının gözü qarşısında baş vermiş bu cinayətin icraçısını tapmaq "mümkün olmayıb". Valideynləri ona-buna şikayət etdikdə sahə milisi evlərinə gəlmiş, açıq-aşkar hədələmişdi: "İki oğlun da var, qorxmursan?" demişdi.

O biri xəbər məni daha çox sarsıtdı. Qonşuluğumuzda yaşayan Əhmədağının nurani, bütün məhəllənin sevimlisi olan ağbırçək bir anası var idi. Baş çarşablı, dili xeyir-dualı bu qadın küçə-bacaya çox çıx-mazdı. İrəvan bineyi-qədimdən türk şəhəri olduğundan Matan nənə ancaq Azərbaycan dilində danışdı. Son zamanlar ildən-ilə artan, əvvəlcə azərbaycanlıların evində kirayədə yaşayan, sonra yeni binalar tikildikcə yerləşdirilən ermənilərin heç dilini də bilmirdi. (Onu deyim ki, ata babamın da, ana babamın da mülklərində İrandan, Türkiyədən gəlmiş ermənilər yaşayırdı. Onlar Azərbaycan dilini gözəl bildiklərindən irəvanlıların yaşı nəslə erməni dilini öyrənməyə ehtiyac duymurdu. İrəvanda ermənilərin sayı ildən-ilə artsa da, ümumi danışq dili türk dili olaraq qalırdı). Gəlirli dünyaya övlad gətirdiyindən Matan nənə məcbur olub bazara getmişdi. Bazarın yolu erməni məktəbinin yanından keçirmiş. Əlində ağır zənbil bazardan qayıdan çarşablı arvadı görən erməni uşaqlar (tərslikdən məktəbdə dərslərin bitdiyi vaxt imiş) ona satışmağa başlamış, kimi çarşabını dartmış, kimi zənbilini təpikləmişdi. Özünü itirmiş, təntimş qadını "türk, türk" deyə-deyə ətrafında atılıb-düşən bu balaca canıların əlindən qurtaran olmamışdı. Qarı elə məktəbin həyətidəcə canını tapşırırmışdı. Və təbii ki, bu cinayətin də müqəssirləri tapılmamışdı...

Ən acınacaqlısı o idi ki, irəvanlılar ermənilərin bu təpkisi qarşısında tamamilə tək qalmışdılar. Bakıya çatan bu xəbərlərlərə bir nağıl kimi qulaq asır, heç bir reaksiya vermirdilər. Bakıda yaşayan ermənilərə "gözünün üstündə qasın var" deyən yox idi. Beləcə, İrəvan xanlıq mərkəzindən Ermənistanın paytaxtına çevrilirdi...

Bu gün əlim çatmayan, ünüm yetməyən İrəvanın - əzəli-əbədi türk torpağı olan İrəvanın həsrəti

ürəyimi göynədir. Nənələrimin, babalarımın yerlə yeksan edilmiş qəbirləri, onları erməni tapdağında qoyduğumuz üçün hamımızı qeyrətsizlikdə təqşirləndirir. Dünyanın hər bir bucağına gedə bildiyim halda, İrəvana qədəm basa bilməməyim məni hiddətləndirir.

...Evimiz İrəvanın axar-baxarlı bir yerində, Gedərçayın sahilində yerləşirdi. (İndi bizim evin yerində Yerevan Dövlət Univesiteti tikilib). Yayın qızmar günlərində bir arx qədrə suyu olmayan bu çay yazda, payızda aşılıb-daşır, bulanıq sel suları bağları-bostanları yuyub aparır, hərdən evləri dağıdır, insan itkisinə də səbəb olurdu. Çay beləcə cilovunu qıranda ətraf binalara səs yayılırdı: "Hacı, uşaqları yuxarı göndər, su yaman artıb. Ələş, ehtiyatlı ol! Tofiq, siz tərəfdə bəndin qabağı açılıb, sərvaxt olun. Əhmədağa, gecə uşaqları evdə qoyma".

Bu, Gedərçayın lap kənarında yaşayan Cəmsid əminin səsi idi. Hamı onu dinləyir, necə hərəkət etməyi müəyyənləşdirirdi. Selin gurultusu artıb adamların səsini basandan sonra Cəmsid əminin ov tüfənginin səsini dinləyirdik. Elə ki, tüfəng atıldı, deməli çay artıq daşmışdır.

İrəvana gedə bilməsəm, o yerləri yenidən görə bilməsəm də, indi daha Gedərçayın daşmadığına əminəm. Zəmanə daha o zəmanə deyil. Ancaq birəcə anlığa düşündəndə ki, əgər bu gün Gedərçay daşsaydı, bir-birini haraylayan Əhmədağa, Hacı, Tofiq, Cəmsid əvəzinə... Xoren, Ayrapet, Xaçik adları səslənərdi, ürəyim qübar edir. Bu gün bizim Dərəçiçək, Basarkeçər, Zəngibasar, Göyçə kimi gözəl yurdlarımız yad erməni adları daşısalar da, o dağlar, o daşlar, sular, sellər türk adlarını, bu torpaqlarda səslənən türk bayatılarını, Ələsgər şazının sədasını unutmayıb.

Deyirlər, şovinizm insanlıqdan heyvanlığa aparan ən qısa yoldur. İrəvanda dünyaya göz açan hər bir azərbaycanlı ağıl kəsən gündən erməni şovinizmi ilə hər addımda rastlaşıb. Bu şovinizmin mütəmadi püskürdüüyü kin-küdurət və nifrət dünyada xoşagəlməz və təhlükəli bir ab-hava yaradır. Bu bulanıq nifrət selinin qarşısını almaq əvəzinə, dünya ikili standartlara yol verir. Və bununla da, ermənilərin qanlı əməllərinə dəstək vermiş olur.

Dünya qərībə dünyadır. Hərdən qara daşı da göyərir. Kim bilir, bəlkə, zaman gələcək, İrəvan torpaqları yenidən öz gözəl türk adlarını özlərinə qaytaracaqlar. Elə bilərəm, buna tək soydaşlarımız yox, qədim torpaq özü də sevinərdi.

20 aprel 2025-ci il tarixində Zaqatala şəhərindəki Heydər Əliyev Mərkəzinin 300 nəfərlik akt zalında "Konstitusiya və həmrəylik ili" çərçivəsində "Tarixi vətənimizə - Qərbi Azərbaycana qayıdış" mövzusunda tədbir keçirilib.

Tədbir iştirakçıları əvvəlcə Ulu Öndər Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edib, abidənin önünə gül dəstələri düzüblər. Ardınca Ümummilli Liderin şərəfli həyat yolunu əks etdirən foto-ekspozitlərə baxış keçirilib.

Zaqatala rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Mübariz Əhmədov açılış nitqi ilə tədbiri açıq elan edərək, Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin regionlarda səsləndirilməsinin önəmini qeyd edib.

Tədbirdə Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı Əziz Ələkbərli Qərbi Azərbaycanlıların deportasiya tarixindən, dağıdılan maddi-mədəni irsindən bəhs edib, qayıdış hüququna toxunub.

Ardınca Qərbi Azərbaycan İcması İdarə

"Tarixi vətənimizə - Qərbi Azərbaycana qayıdış" mövzusunda tədbir keçirilib

Heyəti sədrinin müavini, Milli Məclisin deputatı Hikmət Babaoğlu, Qərbi Azərbaycan İcması Qadınlar Şurasının sədri, Milli Məclisin deputatı Mələhət İbrahimqızı, Qərbi Azərbaycan İcması Qadınlar Şurasının üzvü, Milli Məclisin deputatı Tənzilə Rüstəmxanlı, Qərbi

Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin üzvü, Keşikənd İcmasının sədri, professor Mahirə Hüseynova, Qərbi Azərbaycan İcması Qadınlar Şurasının sədr müavini, əməkdar jurnalist Telli Pənahqızı çıxış edərək Qərbi Azərbaycanın ümummilli məsələ olduğunu, soydaşla-

rımızın vətən həsrətinin tezliklə bitməsinə dərin inamlarını ifadə ediblər.

Daha sonra Zaqatala rayon sakinləri, icma üzvləri və İcmanın Zaqatala rayonu üzrə nümayəndəsi Vəlif İsmailzadə səhnəyə dəvət olunub.

"Yeni Azərbaycan" qəzetinin 27 aprel 2003-cü il 94-cü sayında dərc olunmuş bu yazı 1987-ci ilə qədər ulu Göyçə mahalından mənə göndərilən bayatılar əsasında yazılmışdır. Bayatıların kimlər tərəfindən göndərilməsi barədə məqalədə məlumat vermişəm. Lakin hazırkı mərhələdə təqdim olunan bayatılara və məqaləyə bu günün gözü ilə baxdıqda qədim yurd yerlərimizdən didərgin salınmış soydaşlarımızın nisgil, həsrət və harayları ilə yanaşı, onların bu torpaqlara sevgi və qayıdış ümidlərinin intəhasızlığı da diqqətdən yayınmır. Azərbaycan Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan Cənab İlham Əliyevin Qərbi Azərbaycana qayıdış konsepsiyasına uyğun olaraq bayatılarda və məqalədə yer alan məqamları nəzərə alıb, vaxtilə "Yeni Azərbaycan" qəzetində dərc olunmuş yazımı olduğu kimi oxuculara təqdim etməyi lazım bilirəm.

Göyçə bayatıları və ya yurd didərginlərinin el harayı

Elman Quliyev
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru,
Türkoşoloji araşdırmalar mərkəzinin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri

Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri xalqımızın zəngin mənəvi sərvəti olmaq etibarilə bütövlükdə bu xalqın dünyagörüşü, həyata baxışı, psixologiyası, məişət tərzü və s. xüsusiyyətlərini əks etdirmək baxımından xarakterikdir. Bir həqiqətdir ki, yaranma və formalaşma sorğu-çapı minillərdən gələn və indinin özündə də davam edən bu proses zəngin ədəbi irsin yaranmasını təmin etmiş, tarixi qədim, mənəviyyatı zəngin bir xalqın şifahi bədii təfəkkürü və zövqünün yüksəkliyini təsdiqləmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, min illər boyu yaranan şifahi ədəbiyyat nümunələri xalqımızın təkcə bədii zövq və təfəkkürünün göstəricisi deyil, həm də qan yaddaşdır, tarixi salnaməsidir. Ona görə də xalqımıza əmanət qalmış bu zəngin ədəbi irsin qayğısına qalmaq, onu toplamaq və nəşr etdirmək həmişə özünün aktuallığı ilə seçilmişdir və seçilməkdə davam edir. Etiraf etmək lazımdır ki, yola saldıığımız son əsrdə Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində olduqca böyük işlər görülmüşdür. Konkret olaraq folklor nümunələrinin toplanmasına gəldikdə isə, qeyd etməliyəm ki, folklor yaddaşı ilə yaşamaq, ona qarşı diqqətli olmaq dərmanlarında azərbaycanlı qanı axan hər bir şəxsin vətəndaşlıq borcudur.

Oxuculara təqdim etdiyim bu yazının yaranma səbəbinin qərribə

və həm də maraqlı tarixçəsi vardır. Xalq ədəbiyyatına meyilli bir şəxs kimi, mən də bu ədəbiyyatın ayrı-ayrı nümunələrinin toplanmasına uzun müddət maraq göstərmiş və vaxt sərf etmişəm. 1981-ci ildə ali məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra təyinatla doğma rayonum olan Lerikin Zuvand mahalının Kəlvəz kəndində müəllim işləmişəm.

Yaşlı nəslin sinəsində qərar tutan xeyli folklor nümunələrinin toplanmasına nail olmuşam. Keçən əsrin 80-ci illərində topladığım materialların az bir hissəsini ayrı-ayrı qəzetlərdə dərc etdirmişəm. Belə bir nəciş işlə məşğul olduğuma görə çoxsaylı oxuculardan təşəkkür məktubları almışam.

Respublikanın ən tanınmış alimləri ilə yanaşı (məs., Qəmərsah Cavadov), xalq ədəbiyyatına ürəkdən bağlı olan ayrı-ayrı adamların mənə göndərdiyi məktublar məni sevin-dirmiş, fəxrəndirmiş və bu işə həvəsimi artırmışdır. Daha maraqlısı o idi ki, oxvaxtı Ermənistan SSR tərkibində olan (təəssüflər olsun ki, hələlik indi də belədir) Göyçə mahalından da mənə bir neçə məktub göndərilmişdi. Göyçə mahalının Qoşabulaq kəndindən Nadirovlar soyuna mənsub 10 nəfər şəxsin yazdığı məktubun isə mənə təsiri daha güclü olmuş və diqqətimi cəlb etmişdir. Onu da qeyd edim ki, biz həmin şəxslərlə əlaqələr saxlamış və

məktublaşaraq, topladığımız ayrı-ayrı xalq ədəbiyyatı nümunələrini bir-birimizə göndərmişik.

16 il bundan əvvəl Nizami, Gəncəvi, Füzuli, Qalibi, Sahib, Gülübruba, Dilruba, Səadət və digər Nadirov soyların mənə ən səmimi hisslər və qeyrətli Azərbaycan övladı təəssübü ilə 14 yanvar 1987-ci ildə yazdıqları məktubu yenidən oxuyarkən həyəcanlanmaya bil-məzdim. Onların toplayıb göndərdiyi bayatıların böyük əksəriyyətinə hakim olan yurd sevgisini, parçalanmış Azərbaycan dər-dini, qərribilik duyğularını və s. bir dərd kimi yaşadım. Etiraf edim ki, göndərilən bayatıların indiki təsiri əvvəlkindən daha fərqli və güclü oldu. Mənə göndərilən bayatılarda sanki onların intuitiv olaraq, başlarına bir il sonra gətiriləcək müsibətlərdən, dədə-baba torpaqlarından qovulacaqlarından, yurdlarında bayquşlar ulayacağından qabaqcadan xəbərdar olduqlarının harayını gördüm:

*Əzizim göy çəmənə,
Şeh düşdü göy çəmənə.
Ələsgəri səslədim,
Səs verdi Göyçə mənə.*

*Göy çəmənə,
Şeh bəzər göy çəmənə.
Hansı məkanda olsam,
Haraylar Göyçə mənə.*

Bu günün gözü ilə baxanda bayatılarda yurd həsrəti, vətən ayrılığı və parçalanma faciəsini özündə əks etdirən iki əl diqqəti cəlb edir. Bunlardan biri Azərbaycanın Şimal və Cənub bölməsində sərhəd simvolu kimi qəbul olunan Araz çayına müraciət və etiraz əməlidir.

*Şirin layla çal, Araz,
Yurdu gəndən sal, Araz,
Qəm çəkən sakit olmaz,
Sən də ki, lal, lal, Araz.*

*Əzizim, xan Araz,
Sultan Araz, xan Araz,
Vətənlə görüşüm var,
Gəl eyləmə qan, Araz.*

El arasında bir məsələ var: "Sən saydığını say, gör fəlakət nə sayır". Faciə də odur ki, düşüncə və təfəkküründə Arazın sərhəd simvolunu qəbul etməyən, parçalanma reallığı ilə barışmayan, birlik təmənnasında

olan xalq yeni fəlakət və müsibətlərə düşür oldu: millət Qərbi Azərbaycan itkisinə məruz qaldı. Lakin bu gün yarasından qan axan, düşmən tapdağı altında inləyən bu torpaqların geri qaytarılmaq inamı olduqca böyükdür. Çünki xalqın torpaq sevgisi, vətənə bağlılığı daha qüvvətli və güclüdür. Bu sevgi nəsilərdən-nəsilərə keçən, heç zaman əskilməyən, insanların qəlbinə hakim kəsilən sevgidir:

*Köksümü dağ eylərəm,
Əridib yağ eylərəm.
Qərrib düşsəm, yurdu
Min il soray eylərəm.*

Heç şübhəsiz, bu bayatılar haqqında geniş yazmaq və danışmaq olar. Lakin bu bayatıları mənə göndərdiklərinə görə Göyçə mahalının Qoşabulaq kəndinin sakinləri olan Nadirovlara öz minnətdarlığımı bildirir və gec də olsa, heç bir düzəliş və dəyişiklik olmadan müqəddəs Göyçə torpağından göndərilən bayatıları "Göyçə sovgatı" və "Göyçə xonçası" kimi ilk dəfə oxuculara ərməğan edirəm.

Göyçə bayatıları

Əzizim göy çəmənə,
Şeh düşdü göy çəmənə.
Ələsgəri səslədim,
Səs verdi Göyçə mənə.

Göyçə mənim,
Göy yurdu, göy çəmənəm.
Laylamı özü çalıb,
Anamdı Göyçə mənim.

Göy çəmənə,
Şeh bəzər göy çəmənə.
Hansı məkanda olsam,
Haraylar Göyçə mənə.

Səninəm səslə mənə,
Qəlbində bəslə mənə.
Sevənlərə bərabər,
Tutma heç kəsə mənə.

Gözlərin can alandı,
Meylim sənə calandı.
Vüsal dolu piyaləm
Hicranınla calandı.

Oda pərvanə düşər,
Atəşim canə düşər.
Səhrli baxışınla
Ürəyim qanə düşər.

Araz boyu sədd oldu,
Sevincimə hədd oldu.
Hicran səbrimi qırdı,
Nə çəkilməz dərd oldu.

Şirin layla çal, Araz,
Yurdu gəndən sal, Araz.
Qəm çəkən sakit olmaz,
Sən də ki, lal, lal Araz.

Sərhəd qırıb dizimi,
İtirmişəm izimi.
Qollarım həsrət qalıb,
Qucmağa Təbrizimi.

Əzizim, xan Araz,
Sultan Araz, xan Araz.
Vətənlə görüşüm var,
Gəl eyləmə qan, Araz.

Bülbüləm, budaqdayam,
Kölgənəm, ayaqdayam.
Baxışın oxlayalı
Bir il var yataqdayam.

Ömürəm, bəzəksizəm,
Çəmənəm, çiçəksizəm.
Qorxuram elçiləyəm,
Deyəsən, ürəksizəm.

Fərhad dağı yarandı,
Ah, süd arxı yarandı.
Ölüm qədr həqiqət,
İnamlıdı yar andı.

Lala yalqız,
Gül qoşa, lala yalqız.
Qorxuram qərrib ölüm,
Cənazəm qala yalqız.

Qazan ağlar,
Ocaq yanar, qazan ağlar.
Qərrib yerdə ölünün
Qəbrini qazan ağlar.

Ürəyimdə yara var,
Bənək-bənək yara var.
Aç ürəyim başını,
Gör, yanmamış hara var.

Əzizim, güləsən,
Sevinəsən, güləsən.
Zərifəsən, lütfkarsan,
Bənəyirsən gülə sən.

Əzizim gül sevinisin,
Gül gülsün, gül sevinisin.
Yarım insafa gəlsin,
Gül üzün, gül sevinisin.

Əzizim, bizə gəl,
Sallana gəl, süzə gəl.
O yandan küskün etmə,
Bu yandan bizə gəl.

(Ardı səh.4-də)

DƏRƏLƏYƏZ FLORASININ YARANMA TARİXİ

Dərələyəz Araz çayı vadisinin şimal tərəfi boyunca uzanan yüksək dağ silsiləsidir. Arahğı devon, karbon, perm, trias, təbəşir və qismən üçüncü çöküntülər təşkil edir. Silsilənin cənub hissəsindən kiçik çay, bu dağların əsas çay sistemi Arpaçayın sol tərəfi olan Havuşçay axır. Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Qərbi Azərbaycanın sərhədində yerləşən Dərələyəz dağ silsiləsinin mütləq hündürlüyü 1800-3200 m-ə çatan ayrı-ayrı zirvələr arasında yerləşən, dərin dağ vadilərinin kəsişdiyi yüksək dağlıq ərazidir.

Dərələyəz-Zəngəzur yüksək dağlıq rayonu müasir relyef xüsusiyyətlərinə və geomorfoloji quruluşuna görə bir-birindən kəskin fərqlənən Anadolu dağ sisteminin davamı olan Dərələyəz və Kiçik Qafqazın bir hissəsi Zəngəzur dağ silsiləsinə aiddir. Rayonun orta hündürlüyü 3200 metrə çatır. Rayon ərazisində 100C-dən yuxarı temperaturu olan günlər cəmi 2 ay davam edir. Vegetasiya dövrünün başlandığı aprel ayında orta temperatur 40C ilə -100C arasında dəyişir. Avqustda isə temperatur rayonun aşağı sərhədində 180C-dən yüksək zonada 50C-yə kimi düşür. Minimum orta mütləq temperatur 230C- 270C-dir.

2500-3000 m hündürlüklərdə atmosfer yağıntılarının orta illik miqdarı 650-800 mm, 3500 m yüksəklikdə isə 600-700 mm-dir. Yağıntıların miqdarı vegetasiya dövründə 300-500 mm arasında dəyişir. Rayon davamlı və qalın qar örtüyünə malik olduğuna görə qar sularından suvarılma məqsədləri üçün geniş istifadə edilməsinə imkan vardır. Dağ tundra iqliminə malik olan

qayalı-daşlıq ərazilərdə münasib iqlimin və bitki örtüyünün olmaması burada meşələrin inkişafı üçün uyğun deyildir. Regionda meşəliklər yarımsəhraların, bozqırların və bəzən də çəmənliklərin arasında interzonalıq təşkil etməklə əraziyə məxsus meşə formasıyaları yaradır. Təbii meşələrin lokal formada yayılması ərazinin qədimliyini sübut etməklə göstərir ki, meşələr Qafqazın başqa rayonlarında olduğu kimi yox, oazis formasında talalar şəklində yerləşmişdir. Bölgənin keçmiş tarixi də sübut edir ki, ən qədim zamanlarda belə meşələr heç vaxt ərazini tamamilə örtməmiş, adalar şəklində yerləşmiş və hələ o zamanlar Kiçik Qafqazın digər regionlarının meşələri ilə müqayisədə kasad növ tərkibi ilə fərqlənmişlər. N. İ. Kuznetsova görə Dərələyəz diyarının meşələri Somxeto-Qarabağ meşəsinin kasad tipini təmsil edir. Bu meşə öz növbəsində Talış və qismən də Pontika meşələrinin kasad tipidir. Bu meşələr Zəngəzur sıra dağlarının şərq yamaclarını örtən meşələrdən bəzi xüsusiyyətlərinə görə

Sayyara İbadullayeva
ibadullayeva.sayyara@mail.ru
Elm və Təhsil Nazirliyi,
Botanika İnstitutu

fərqlənir. O meşələrin xarakterik komponenti olan fıstıq ağaclarına bu meşələrdə rast gəlinmir. Nisbətən aşağı hissələrdə ardıc kollarına rast gəlmək olur. Yüksək dağlıq şəraitində nival və nival-buzlaq relyefmələgətirici proseslər üstünlük təşkil edir. Hündürlüyü 3000 m olan yuxarı sahələrdə qayalıqlar əsas yeri tutur və təknəvari dərələrə, morren çöküntülərinə rast gəlinir. Rayonda dağ çimli-çəmən torpaqları geniş yayılmışdır. Burada yüksək dağlıq subalp və alp çəmənlikləri, çəmən bozqır və daşlı-çınqıllı sahədə qayalıq bitkiləri inkişaf etmişdir.

Lakin, N. N. Yakovlev, A. V. Krjeçkovski və J. Velenovsky və digər tədqiqatçılara əsasən, "bütün ərazi çöküntü və püskürmüş süxurlardan yaranmışdır" deyilə bilər. Bunlardan birincisi paleozoy və mezo-

zoy çöküntüləridir. Ən qədim çök-mə süxurlarının qalınlığı 1700 m-ə qədər olan, orta və qismən yuxarı devon əhəngdaşlarıdır. Üst devonun üzərini əsasən Fusulinella ilə alt-daşkömür əhəngdaşları örtür. Burada bəzi yerlərdə qalın karbonatlı çöküntülər perm və trias əhəngdaşı süxurları ilə örtülmüşdür.

Bəzi yerlərdə mezozoy çöküntüləri üçüncü dövrün qumdaşı və əhəngdaşları ilə örtülmüşdür (Yaycı - Zəngəzur).

Cənub hüdudları boyunca dağ dərələrində Dərələyəzin əsas su tutarı Arpa çayının sol qolu olan kiçik Havuş çayıdır.

Hələ 1928-ci ildə Havuş çayı vadisində eyniadlı kəndin yaxınlığında bölgədə paleobotanik tədqiqat aparan tədqiqatçı professor N. N. Yakovlev tərəfindən ilk dəfə yerüstü bitkilərin yarpaq və meyvələrə olan bitki qalıqlarına rast gəlinib.

Növbəti 1929-cu ildə N. N. Yakovlevin göstərişi ilə geoloq A. V. Krjeçkovski Havuş kəndi ərazisinə gələrək, eyni yerdə əlavə kiçik nümunələr toplayıb. Bu tədqiqatçılar tərəfindən toplanan kiçik paleobotanik materiallar arasında 8 növün yerüstü hissəsinə aid və bir şirin su bitkisi orqanizminə fosil daşlar toplanır. Ondan sonrakı dövrlərdə İ. V. Palibin buradan aşağıdakı növlərin olduğunu müəyyən edib:

Sequoia reichenbachii Heer. (Sequoia cinsinin adını Endlicher (1847) qoymuşdur, Sequoioideae

Gadek fəsiləsinə aiddir və başqaları tərəfindən monofiletik hesab edilmişdir. Ettinghausen (1880) tərəfindən Abietineae kimi təyin edilmişdir; Knowlton tərəfindən Coniferae (1899), sonradan (1919-1926) Taxodiaceae; Chandler (1961-1978) tərəfindən Taxodiaceae; Berry (1914) tərəfindən Taxodiaceae; Liu et al. (1996); Mabberley (2000); Gadek Ahuja və Neale (2002); Zhang və Zhou (2015) tərəfindən Sequoioideae kimi təyin edilmişdir.)

Brachyphyllum araxenium Palib. (Brachyphyllum araxenium Palib. İzv. Glavn. Geol.-Razved. Uprav., 1930, 49(7): 906. Fosil Vəziyyəti - yarpaqlı budaqlar (şək.1). Toplanan məkan Kiçik Qafqaz, Havuş kəndi, Dərələyəz silsiləsi, Paleoregion. Holotip üçün məlumatlar - S. N. Çernişev adına Mərkəzi Elmi-Tədqiqat Geoloji Kəşfiyyat Muzeyi (CNIGRMuseum), Ümumrusiya Geologiya İnstitutu (VSEGEI), Sankt-Peterburq, Rusiya Federasiyasında saxlanılır. Repozitor nömrəsi 12/3002).

Araucariopsis cretacea Vel. et Vin. (Araucaria sp. Araucariaceae fəsiləsinə aid həmişəyaşıl iynəyarpaqlı ağac cinsidir. Bu gün onlar, əsasən, Cənub Yarımkürə ilə məhdudlaşsalar da, Yura və Təbəşir dövründə onlar global şəkildə yayılmışdır. Yeni Kaledoniyada, Avstraliyanın şərqində, Yeni Qvineya, Argentina, Braziliya, Çili və Urquvayda 20 növü mövcuddur. Cins bir çox insana fərqli Çili şamı və ya meymun tapmaca ağacının cinsi kimi tanışıdır.

(*Davamı gələn sayımızda*)

Göyçə bayatıları və ya yurd didərginlərinin el harayı

(*Əvvəli səh.3-də*)

Əzizinəm, sağ canım,
Polad canım, sağ canım.
Həsretini çəkməkdən,
Xəstə oldu sağ canım.

Keçməram gecə səndən

Əzizinəm, qəmdə gül,
Qəmdə danış, qəmdə gül.
Ağ gündə gülən könül,
Hünərin var, qəmdə gül.

Araz, Araz, can Araz,
Mən sənə qurban, Araz.
Zaman məni yandırdı,
Sən də alış, yan Araz.

Əzizim, bu yaxşıdır,
İcməyə su yaxşıdır.
Karsız uzaq qohumdan,
Yaxın qonşu yaxşıdır.

Laylay dedim ucadan,
Səsim çıxsın bacadan.
Allah səni saxlasın
Çiçəkdən, qızılcadan.

Salma bu dərdə məni,
Vermə namərdə məni.
Qurtar namərd əlindən,
Yetir bir mərdə məni.

İncidən bəydi məni,
Saraldan nəydi məni?
Dost bilib könül verdim,
Bəd yerdə əydi məni.

Gedərsən, üzünü qoymaz,
Dinərsən, sözü qoymaz.
Kasıb var-yoxun verər,
Ağanın gözü doymaz.

Dərdini de bilənə,
İş başına gələnə.
Sırrını demə, könül,
Hər üzünə gülənə.

Kilim, gəbə yüklədir,
Gözlərim gədikdədir.
Dönüb geri baxsana,
Sevdiyim yar dikiyədir.

Əlində hana güldün,
Yan ötdün, yana güldün.
Mən səninçin ağladım,
Sən nədən mana güldün.

Göyçənin alçası,
Döşənbədi xalçası.
Bir gözəl qız sevmişəm,
Qızılgülün qonçası.

Əzizim, od apara,
Ay doğdu, o da para.
Hanı o odu sönmüş,
Canımdan od apara.

Köksümü dağ eylərəm,
Əridib yağ eylərəm.
Qərib düşsəm, yurdumu,
Min il soraq eylərəm.

Vələsim, ay vələsim,
Qoy kölgənə tələsim.
Uçurduğum tərləni,
Bilmirəm, harda gəzdim?

Tər lələni dəstələ,
Sər çəməyə, dəstələ.
Bir yarımcıq nəgməyəm,
Çal, təzədən bəstələ.

Duman dağdan aşar gələr,
Yazda çaylar daşar gələr.
Vətənimə söz qoşanda
İlham seli coşar gələr.

Pəncərədə gülüm var,
Gül yelənli tülüm var.
Zəfərlərlə ötüşən
Neçə ayım, ilim var.

Bir qovağam düzdə mən,
Çəməndə sən, düzdə mən.
Ömrüm Vətəndə keçsə,
Qocalmaram yüzdə mən.

Gəl keç Arazı, leylok,
Çöllərin qızı leylok.
Səbrim hanı, gözləyim
Yüz qışı, yazı, leylok?

Dağ enişli dərədi,
Hər yeri mənzerədi.
Mənim bəxtiyar elim
Dünyaya pəncərədi.

Əzizim, naçar ağlama,
Gündüz keçər ağlama.
Bu qapını tərs bağlayan
Bir gün açar, ağlama.

Burdan bir atlı keçdi,
Atın oynatdı keçdi.
Gün kimi şəfəq vurdu,
Ay kimi batdı, keçdi.

Eləmi harayından,
Oyanın harayından.
Gündə bir kərpic qopur,
Ömrümün sarayından.

Su gələr, axar gedər,
Hər yanı yıxar gedər.
Bu dünya pəncərədi,
Hər gələn baxar gedər.

Başım qaldadır mənim,
Günüm qaradır mənim.
Bir yurd-yuva tikmədim,
Yolum haradır mənim?

Ay batdı peşman-peşman,
Gün çıxdı ona düşman.
Pünhan-pünhan dərdim var,
Nə dost bilir, nə düşman.

Əzizim sarı yemiş,
Ballanıb sarı yemiş.
Dərd məni üstələyib,
Bağrımyı oyub yemiş.

O taya düşən evlər,
Düzüb-düzüşən evlər,
Görüm başına gəlsin,
Bizə gülüşən evlər.

Qardaş kişmiş kimidi,
Cibə düşmüş kimidi.
Qardaşı olmayan qız
Gözdən düşmüş kimidi.

Dağları qecəl aldı,
Od tutdu, qecəl aldı.
Bir yanıq qərib ölkə,
Bir yanıq əcəl aldı.

Əziziyəm, bu dağdan,
Bir gül dərdim bu dağdan.
Çəpərdən hey boylandım,
Yar çıxmadı otaqdan.

Əzizim aldı udu,
Dindirdi, çaldı udu.
Elə dərdli çalırdı,
Yandırdı məni odu.

Əzizim, dağla məni,
Od götür, dağla məni.
Bəxtim qara yazılıb,
Sağ ikən ağla məni.

Mən aşıq, bir də şirin,
Yeməyə bir də şirin.
Oturaydım üzbəüz,
Baxaydım bir də şirin.

Dağlarda laçın ağlar,
Düzlərə qaçar, ağlar.
Sən yadıma düşəndə
Başımda saçım ağlar.

Xoruzun ban səsinə,
Oyandım dan səsinə.
Çağıranda, ay ana,
Demədim, can səsinə.

Gözlərin ağlağandı,
Yaş töküüb, ağlağandı.
Sən dərdli, mən yaralı,
Görən kim ağlağandı?

Aşıq ərəb evləri,
Xalın ərəb evləri.
Fələyin qaydasıdır,
Qoyar xarab evləri.

Məni görən ağlasın,
Zülfüm hörən ağlasın.
Əvvəl görən səhv görüb,
İndi görən ağlasın.

Xalça eni beş qarış,
Güllü, butalı naxış.
Bayram küsülü sevməz,
Qadan alım, gəl barış.

Aprelin 24-də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektorluğunun nəzdində fəaliyyət göstərən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi və Filologiya fakültəsinin təşkilatçılığı ilə "Konstitusiya və Suverenlik İli"nə həsr olunmuş "Qədim yurd yerlərimiz, soy-kökümüz - Aşıq Ələsgər" adlı tədbir keçirilib.

Tədbirdə millət vəkili, tanınmış ziyalılar, universitetin professor-müəllim heyəti və tələbələri iştirak ediblər.

Açılış nitqi ilə çıxış edən Filologiya fakültəsinin dekanı dosent Könül Həsənova tədbir iştirakçılarına salamlayıb və tədbirin Qərbi Azərbaycan ruhunda, Aşıq Ələsgər nəfəsində keçirildiyini vurğulayıb.

ADPU-nun rektoru professor Cəfər Cəfərov çıxışında Aşıq Ələsgərin irsini təkcə poeziya deyil, milli yaddaşın bir daşıyıcısı kimi qiymətləndirib. Rektor bildirib ki, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti milli irsə sadıq qalaraq gənclərin milli-mənəvi dəyərlər ruhunda yetişdirilməsini daim diqqətdə saxlayır.

Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor professor Mahirə Hüseynova Aşıq Ələsgərin təkcə böyük söz ustası deyil, həm də Qərbi Azərbaycanın yaddaşını, dərdini, sevincini, torpaq həsrətini sazı ilə, sözü ilə bir millətin ruhuna hopduran milli kimlik rəmzi olduğunu

"Qədim yurd yerlərimiz, soy-kökümüz - Aşıq Ələsgər" adlı tədbir keçirilib

qeyd edib. Sonra Filologiya fakültəsinin Ədəbiyyat kafedrasının professoru Mahmud Alahmanlı "Aşıq Ələsgər lirikasının ideya və məzmun xüsusiyyətləri", kafedranın dosenti Qüdrət Umudov isə "Aşıq Ələsgər irsinin nəşri və tədqiqi tarixindən" mövzusunda məruzələrlə çıxış ediblər.

Çıxış edənlərdən Qərbi Azərbaycan

İcmasının İdarə Heyətinin sədri Əziz Ələkbərli, Milli Məclisin deputatı Qaya Məmmədov, Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri Sadiq Qurbanov, "Dədə Ələsgər" İctimai Birliyinin sədri Xətai Ələsgərli Aşıq Ələsgərin təkcə bir aşıq deyil, həm də milli ruhun, azərbaycançılıq düşüncəsinin canlı daşıyıcısı olduğunu

xüsusi vurğulayıblar.

Tədbirin bədii hissəsində ADPU-nun hazırlıq kurslarında təhsil alan əcnəbi tələbələr professor Mahirə Nağızının "Mənim çəkmələrim" hekayəsini səsləndiriblər. Milli rəqslər və Aşıq Ələsgərə həsr olunmuş poetik nümunələrdən ibarət bədii kompozisiyalar nümayiş etdirilib.

Adım Ələsgərdi, Göyçə mahalım

Dövrünün savadlı şəxslərindən biri olan Aşıq Ələsgər bir çox dünya elmləri ilə yanaşı İslamı da dərinləndirən birisi kimi ad qoymuş və bu sahəyə öz yaradıcılığında geniş yer vermişdir.

*Ələsgər xümsünən zəkatin verə
Əməlin mələklər yazı dəftərə,
Hər yanı istəsə, baxanda görə,
Təriqlə bu sevdalı görəkdi*

Deyən Dədə Ələsgər öləcəyi günü belə bir gün öncədən öz yaxınlarına xəbər vermişdir. Yaradıcılığında nəsihətamiz şeirlərə geniş yer verən Aşıq Ələsgər xalq tərəfindən sevib sevilmiş və el ağsaq-qalına çevrilmişdir.

O, ilk şeirlərini də yeniyetməlik çağlarında aşıqların, xalq sənətkarlarının təsiri ilə söyləmişdir. Səhnəbanıdan ayrıldıqdan sonra isə ilhamı daha da çoxub-çağlamış, çalib-oxumağa, söz deməyə meyli çoxalmışdır. Bu zaman atası onu qızıləngli Aşıq Alının yanına aparmış, Ələsgər Alının şeyirdi olmuşdur.

Bir müddət ustad yanında şeyirdik edən Ələsgər aşıqlıq sənətinin sirləri ilə bərabər, ədəb və mərifət qaydalarını da öyrənmişdir. Aşıq Alı onu tamamilə hazırlayandan sonra bir toy məclisində Ələsgərlə deyişmiş və şeyirdinin şöhrətini qaldırmaq, onu el içində ucaltmaq məqsədilə özünü qəsdən məğlub edərək sazını qalib tərəfə-Ələsgərə təslim etmək istəmişdir. Ələsgər isə böyük təvazökarlıq hissi ilə ustadının qarşısında baş əyib, ona öz ehtiramını bu sözlərlə ifadə etmişdir:

*Bir şeyirdi ki, ustadına kam baxa,
Onun gözlərinə qan damar, damar*

Şeyirdlik dövrünü başa vurduqdan sonra Ələsgər əvvəlcə Göyçədə aşıqlıq etmiş, ağır toy məclisləri aparmışdır. Tezliklə onun şöhrəti qonşu mahallara yayılmış, Ələsgər gözəl bir sənətkar kimi İrəvana, Naxçıvana, Qazaxa, Qarabağa, Cavanşir ellərinə, Gəncəyə, Kəlbəcərə çağırılmış, hər yerdə özünün yüksək mərifəti, ədəbi, gözəl səsi, bənzərsiz ifası ilə məclisdəkiləri heyran qoymuşdur.

Aşıq Ələsgərin səsi, nəfəsi, mənəvi-əxlaqi zənginliyi kimi zahirli görkəmi də aşıqlıq sənəti üçün biçilmişdi. Müasirlərinin dediyinə görə o, ucaboy, enlikürək, bədəncə sağlam, qüvvətli imiş. Qara gözləri, qalın çatma qaşları, dolu sifəti, iri burnu varmış. Əyninə uzun ətəklili arxalıq, üstündən çuxa, ayağına məst geyər, başına buxara papaq qoymuş. Başını təmiz qırıxdıraraq saqqal saxlamış. Sazı sol əli ilə çalar, sağ əlini pərdələr üzərində gözdürər, zil nazik səsi ilə çox şirin və mələhətli oxuyarmış.

Bu keyfiyyətlər onu Azərbaycanın hər yerində

şöhrətləndirmiş, ustad bir sənətkar kimi məşhurlaşmışdır. Tezliklə aşığın ətrafına çoxlu şeyirdlər toplanmış, Ələsgər onlara aşıqlıq sənətinin sirlərini başa salmış, saz tutub söz deməyi öyrətmişdir. Bu aşıqların çoxu sonralar görkəmli sənətkar kimi tanınmışlar. Ustad özü şeirlərinin birində çoxlu şeyirdlər yetişdirməsini xatırlayaraq iftixarla deyirdi:

*Adım Ələsgərdi, mərdi-mərdana,
On iki şeyirdim işlər hər yana.*

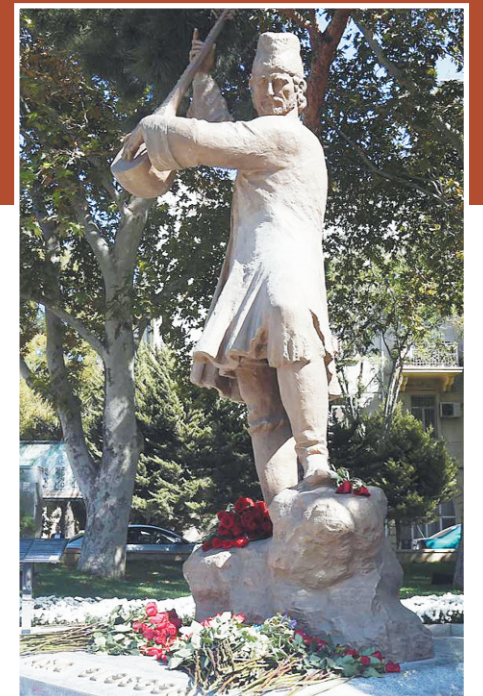
Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində toylara aşıq kimi də dəvət olunmuşdur.

İlk məhəbbəti daşa dəyəndən sonra uzun müddət Səhnəbanını unuda bilməyən Ələsgər 40 yaşına qədər subay qalmış, sonra Kəlbəcərin Yanşaq kəndindən Anaxanın adlı bir qızla evlənmişdir. O, gözəl bir ailə başçısı olmuş, həmişə uşaqlarının maddi-iqtisadi qayğılarını çəkmişdir. Övladlarının nazı ilə oynayan aşıq, eyni zamanda, öz əməksevərliyi, iş-gücü ilə onlara nümunə göstərmişdir.

Aşığı görənlərin dediyinə görə, o, zəhməti sevən, ömrünün axırına qədər əlini işdən çəkməyən bir adam imiş. Yaz-yay aylarında əkinçiliklə, qışda isə aşıqlıqla məşğul olarmış. Lap qoca yaşlarında əkin əkər, yer şumlayar, taxıl və ot biçinə gedər, xırman işləri görmüş. Onun əlindən dülğərlik, araba bağlamaq, dəyirman sazlamaq, ev tikmək işləri də gəlirmiş. Ömrünün çoxunu xalqın içində, toy, şadlıq məclislərində keçirən Aşıq Ələsgər təkcə Azərbaycanda yox, Türkiyədə, İranda və Dağıstanda da ustad bir sənətkar kimi tanınmışdır. XIX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq çiyində saz müxtəlif mahalları gəzib-dolaşan aşıq xalqın şad günündə, toy-düyünündə çalib-çağırmış, onun ağır vəziyyətini gördükdə bəisi yamanlamış, ona lənətlər yağdırmışdır.

1918-1919-cu illərdə daşnakların türklərə törətdiyi qırğın nəticəsində Göyçə mahalının var-yoxu talanmış, əhali öz dədə-baba yurdunu tərk edib başqa yerlərə köçməyə məcbur olmuşdur. İki il qəddər Yanşaqda yaşayan aşıq-şair sonra Tərtərə köçmüş, bir neçə ay da orada qalmışdır. Bu yerlərin hər birində aşıq hörmətlə qarşılasalar da, onun ürəyi, gözü Göyçədə idi. Qəlbə tez-tez qubarlanır, gözüünü açıb gördüyü doğma yerlər: Sarınor, Murov, Muşoy dağları, Xaçbulaq yaylaqları üçün darıxırdı.

Nəhayət, 1921-ci ildə o, Ağkilsəyə qayıtmış, ömrünün son illərini doğma kəndində yaşamışdır. Ancaq onun çal-çağırılı günləri qurtarmışdı. Ömrünü toylarda, şadlıqlarda keçirən aşıq evdə oturmaqdan darıxır, qocalıqdan, xəstəlikdən şikayətlənirdi. O, tez-tez keçmiş günləri xatırlayır, dünya, həyat barədə düşüncələri kədərli olurdu:

*Səksən, doxsən keçibdir yaşı,ım,
Əzrayıl həmdəmin, məzar yoldaşı.ım.
Gör dəyər tərpanir bələli başım,
Daha köç təbilin çal, qoca baxtı.ım.*

Aşıq Ələsgər 1926-cı il mart ayının 7-də doğulduğu kənddə vəfat etmiş, Ağkilsə qəbiristanlığında dəfn olmuşdur. Aşığın ölümündən sonra Azərbaycan folklorçuları onun əsərlərini toplayıb yazıya almış və nəşr etmişlər. 1972-ci ildə Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 150 illiyi Azərbaycanın hər yerində böyük təntənə ilə qeyd olunmuş, bu münasibətlə Azərbaycan Elmlər Akademiyası tərəfindən onun əsərlərinin ikicildlik elmi nəşri hazırlanmış və çap edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 may 2019-cu il tarixli 211 nömrəli Qərarı ilə Aşıq Ələsgər Azərbaycan Respublikasında əsərləri dövlət varidatı elan edilən müəlliflərin siyahısına daxil edilmişdir.

1970-ci illərdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Aşıq Ələsgərin Sovet İttifaqı miqyasında 150 illik yubileyi qeyd edilmişdir və bu yubiley münasibətilə doğma Ağkilsə kəndində onun abidəsi ucaldılmışdır. Bakı, Xaçmaz, Ağcabədi, Şirvan, Sumqayıt, Gəncə və Tərtər şəhərlərində mərkəzi küçələrdən biri Aşıq Ələsgərin adını daşıyır. İlham Əliyev 2021-ci ilin fevralın 18-də Aşıq Ələsgərin 200 illiyinin keçirilməsi haqqında sərəncam imzalayıb. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və oğlu Heydər Əliyev 2024-cü ilin sentyabrın 30-da Bakı şəhərində Aşıq Ələsgərin abidəsinin açılışında iştirak etmişdir. Xaçmaz şəhərinin "Şəxsiyyətlər" parkında Aşıq Ələsgərə büst qoyulmuşdur.

ADPU-Qərbi Azərbaycan
Araşdırmalar Mərkəzi

Aşıq Ələsgər 1821-ci ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində anadan olmuşdur. Atası Aliməmməd kəndin hörmətli şəxslərindən sayılırdı; əsas məşğuliyyəti dülğərlik idi. Eyni zamanda, bədahətən söz demək, şeir qoşmaq istedadı vardı. Ara-sıra qoşma, bayatı, gəraylı söyləyirdi.

Uşaqlıq və yeniyetməlik illərini Ağkilsədə keçirən Aşıq Ələsgər xüsusi təhsil ala bilməmişdi. O, sənətin sirlərini kənd camaatının içində, el sənətkarlarının və ağsaqqallarının yanında öyrənmişdi. Hələ kiçik yaşlarından tez-tez müxtəlif məclislərə gedən Ələsgər mollaların hadisələrinə, dərvişlərin nağıllarına, aşıqların dastanlarına həvəslə qulaq asır. Güclü yaddaşı olduğundan əsərdi şeyir söhbətlərin hamısını hafizəsində saxlayar, sonra heç bir çətinlik çəkmədən başqalarına danışardı.

Azərbaycan xalq şeirinin ən böyük nümayəndələrindən və bu şeirin ən uca zirvələrini fəth edən sənətkarlardandır. Aşıq poeziyasını bol həyatı müşahidələrlə zənginləşdirmiş, həm məzmun, həm forma rəngarəngliyi, həm də saf, duru xalq dilindən istifadə baxımından Aşıq Ələsgər Azərbaycan, ümumən türk şeirinə misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

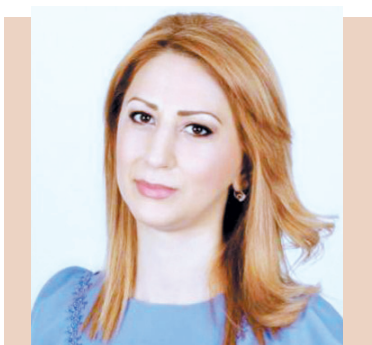
O bir sıra görkəmli aşıqlardan dərslər almış, özündən sonra gələn aşıqlara qüvvətli təsir göstərmişdir. Demək olar ki, aşıq yaradıcılığının bütün sahələrinə müraciət etmiş və Azərbaycan ədəbiyyatında böyük iz buraxmışdır.

Dodaqdayməz, müxəmməs, qılfbənd, təcnis, cıgali təcnis, gəraylı, divani və s. bu kimi şeir növləri Aşıq Ələsgər yaradıcılığında özünü bəlkə də ən gözəl şəkildə büruzə verməkdədir. Görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğun öz çıxışlarının birində belə demişdir:

"Hansı mövzuya əl atıram, hansı daşı qaldıram altında Dədə Ələsgərdən bir nişanə görürəm".

DƏRƏLƏYƏZİN BÖYÜK EL SƏNƏTKARI: AŞIQ CƏLİL

Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı da Göyçə mahalı kimi sazın-sözün məskənidir. Dərələyəz aşiq mühitinin formalaşması və inkişafı, təbii ki, Göyçə aşiq mühiti ilə qarşılıqlı təmas, eləcə də mədəni münasibətlərlə bağlıdır. Burada Aşiq Cəlil, Şair Təhməz, Dəllək Xələf, Aşiq Əsəd, Şair Alhüseyn, Şair Ağamurad, Şair Rzaqulu, Aşiq Qulu, Aşiq Bəhman, Aşiq Mirzalı, Şair Rəhman kimi sənətkarlar yetişmişdir.

Afaq Mustafayeva, AMEA Folklor İnstitutunun əməkdaşı

Dərələyəzli Aşiq Cəlil Dərələyəz aşiq mühitinin ustad aşığıdır, bu mahalın Sallı kəndindəndir. Bu böyük aşığın indiyə qədər cəmi beş şeiri, yəni üç qoşması və iki təcni dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Aşiq Cəlil həm də bəstəçi aşiq kimi də tanınmışdır. Onun on iki aşiq havası məlumdur. Bu ustad aşığın on beş şeyirdi olmuş, onların arasında el sənətkarının oğlu Bəhmən də bu sənətin davamçısı olmuşdur.

Dərələyəz mahalı Göyçə ilə qonşuluqda yerləşir. Bu mahalları bir-birindən Səlim gədiyi ayırır. Dərələyəzin Sallı, Hors, Qabaqlı, Qaraqaya kəndləri aşıqlar yurdu sayılmışdır. Bu kəndlər arasında Sallı kəndi xüsusilə seçilirdi. Göyçə aşıqlarının Dərələyəz mahalına toy-düyünə çağırılması Dərələyəz aşiq mühitinin inkişaf ahənginin eyni axarla getməsinə geniş imkan və şərait yaratmışdır. Bunlardan əlavə, gah Göyçə aşıqlarının Dərələyəz aşıqlarını, gah da əksinə - Dərələyəz aşıqlarının Göyçə aşıqlarını saz-söz meydanına çağırması və sənət imtahanına çək-məsi də inkişafda az iş görməmişdir.

Aşiq Cəlil haqqında ilk tədqiqatların müəllifi AMEA Folklor İnstitutunun əməkdaşı, tədqiqatçı alim Əli Şamildir. Ə. Şamil 1985-ci ildə "Sovet Naxçıvanı" qəzetində çap etdirdiyi "Aşiq Cəlil" adlı məqaləsində ilk dəfə onun həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat vermiş, aşığın nəvəsi* Aşiq Mirzalıının xatirələrinə əsaslanaraq Aşiq Cəlilin 12 saz havasının müəllifi olduğunu, aşıqlıq sənətini Abbas Dəhridən öyrəndiyini də qeyd etmişdir. Məqalədə müəllifliyi Aşiq Cəlilə aid edilən 5 saz havasının ("Baş Cəlili", "Orta Cəlili", "Ayaq Cəlili", "Qaytarma", "Sallama gəraylı" (çox vaxt ona "Dərələyəz gəraylı" da deyirlər) adı çəkilir. Müəllif həmin məqalədə aşığın doğum tarixinə toxunmasa da, şahidlərin söhbətindən Aşiq Cəlilin 1924-1928-ci illərdə vəfat etdiyini və Naxçıvanın Dizə kəndinin "Qəriblər" qəbiristanlığında dəfn edildiyini bildirir. Ə. Şamil yazır: "Aşiq Cəlil... bəstəkar aşıqlardan olmuşdur. Yaratdığı saz havaları vaxtında nota köçürülmədiyindən, haqqında geniş elmi fikir söyləmək, yaradıcılığının spesifik cəhətlərini təhlil etmək olduqca çətindir" (9).

Tədqiqatçı jurnalist Qulu Kazımov (Kəngərli) Dərələyəz aşıqları haqqında maraqlı məlumatlar verir. O, tanınmış el sənətkarı Aşiq Cəlil haqqında, Sallı kəndinin aşıqlar beşiyi olması barəsində mülahizələr irəli sürür, Aşiq Cəlilin on iki saz havası yaratmasını nəzərə çatdırır. Aşiq Cəlilin həmkəndlisi olan Q. Kazımov (Kəngərli) onun təxminən 1850-ci ildə doğulduğunu yazmışdır və sonrakı tədqiqatçılar da bu tarixə əsaslanmışlar (5).

Aşiq Cəlilin ustadı Aşiq Abbas olub. Professor H. Mirzəyev bu aşığın Cənubi Azərbaycandan olduğunu yazır. O göstərir ki, daha sonralar Aşiq Alı və Aşiq Ələsgər də təmasda sənətin sirlərinə vəqif olmuşdur (8). Aşiq ömrünün son illərini Naxçıvanın Dizə kəndində keçirmiş, burada da dünyasını dəyişmişdir (6).

Məlumat üçün deyim ki, mən (A.M.) Aşiq Cəlilin on beş şeyirdindən birinin - Aşiq Bəhmanın nəvəsiyəm. Aşiq Bəhman mənim ata babamdır. Buna görə də Aşiq Cəlil haqqında söz deməyə, mülahizə söyləməyə mənəvi haqqım var. Həm də mənim mənsub olduğum Mustafayevlər soy-kök şəcərəsi də Sallı kəndindəndir.

Buna görə də bu iş mənim borcumdur.

Tədqiqatçı alim, Atatürk Mərkəzinin əməkdaşı Nazir Əhmədlinin son dövrlərdə Aşiq Cəlillə bağlı apardığı araşdırmalar, onun soy-kökünü öyrənməsi, aşığın və qohumlarının doğum tarixlərinin müəyyənəlməsi ciddi elmi hadisə kimi çox qiymətlidir. Onun tədqiqatlarından Aşiq Cəlilin atasının, əmilərinin, babası Mahmudun, nənəsi Reyhanın və bibilərinin həm adlarını, həm də doğum tarixlərini öyrənirik. N. Əhmədli bu məlumatları elmi dövrüyyəyə cəlb etdiyi kameral təsvirlər əsasında müəyyən etmişdir. Tədqiqatçı alim Aşiq Cəlilin bərgüşüd tayfasına, bu tayfanın isə kəngərli türklərinə mənsub olduğunu qeyd edir. Aşığın doğum tarixi ilə bağlı indiyə qədər mövcud olan fikir müxtəlifliyinə son qoyan, onun 1868-ci ildə doğulduğunu sübut edən araşdırmaçı Aşiq Cəlilin oğlu Aşiq Bəhmənin də 1900-cü ildə dünyaya gəldiyini, 1942-ci ildə qaçqınlıq həyatı yaşadığı Babək rayonunun Kültəpə kəndindən cəbhəyə getdiyini və 1944-cü ildə itkin düşdüyünü də yazır (4).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Aşiq Cəlilin dövrümüzə cəmi beş şeiri gəlib çatmışdır. Bunlardan üçü qoşma ("Hardasan", "Olar", "Bilmərəm"), ikisi təcni. Bu poetik örnəkləri ilk dəfə tədqiqatçı K. Dərələyəzli toplayaraq özünün "Dərələyəz od içində" kitabına daxil etmişdir (2). Bunlardan diqqəti ən çox çəkən "Hardasan" qoşmasıdır. Bu şeir erməni daşnaklarının Aşiq Cəlilin də şahidi olduğu 1918-ci ildə törətdikləri vəhşilikləri, Dərələyəzdə və başqa türk torpaqlarında həyata keçirdiyi qırğınları təsvir etmək baxımından olduqca mühüm əhəmiyyət daşıyır. Aşiq Cəlil deyir:

*Soruşmursan dost-tanışdan hardayam,
Sağım yağı, solum düşmə, dardayam.
Dörd bir yanımda dəmir qəfəs, tordayam,
Yetiş dada, canım-gözüm, hardasan?*

*Yapon bu yerlərdə meydan sulayır,
Nijde belimizdə ocaq qalayır.
Yurdumda-yuvamda bayquş ulayır,
Sönür od-ocağım, közüm, hardasan?*

*Kafir süngüsünə keçir qız-oğlan,
Arpa qayasından qan süzülür, qan.
Qalmadı mahalda ər, sənə qurban,
Şəhid olur oğlum-qızım, hardasan?*

*Civə, Sallı, Ərgəz oda qalandı,
Leyliqacın, Bülbülölən talandı.
Arpa qan ağladı, sular bulandı,
Açılmaz baharım, yazım, hardasan?*

*Kəsdilər yağılar bəyəni-bəndi,
Odlara qalandı Əmağı kəndi.
Bütün Dərələyəz ağlayır indi,
Bu dörd mən necə dözü, hardasan?*

*Cəlil deyər, gözlərimiz qan ağlar,
Viran oldu abidələr, saraylar.
Sınam üstə gecə-gündüz haraylar,
Xan Abbasım, telli sazım, hardasan?*

Şeirdən də göründüyü kimi, əvvəlki bənddə müəllif özünün çətinlikdə, darda olduğunu "sağım yağı", "solum düşmə", "dörd bir yanımda dəmir qəfəs" ifadələri ilə bildirir. Bunun nə ilə bağlı olduğu isə növbəti bənddə tam aydınlığı ilə təsvir edilmişdir. Yapon adlı qəddar erməni komandirinin meydan sulamasını, Nijde kimi cəlladın adamların belində od qaladığını deyir, buna görə də yurd-yuvada bayquşların ulaması göstərilir. Burada Arpa qayası, Civə, Sallı, Ərgəz, Leyliqacın, Bülbülölən kimi toponimlər sadalanır, bu yerlərdə yaşayanların müsibətdə qaldığı nəzərə çatdırılır. Bu şeir Aşiq Qərib Həsənin aşağıdakı şeiri ilə səsləşir. Aşiq deyir:

*Harda qalub türkün əri, igidi,
Yandırılar qocaları, seyidi.
Aman Allah, itlər yeyir meyidi,
Basdırmağa yoxdu xəlvət guşə, bax.*

*Evlər uçub, oba tüstü-dumandı,
Yanan insan, demə otdu-samandı.
Müsəlmanın halı necə yamandı,
Ayrıqlığı edəcəkmə peşə, bax. (7, s. 65)*

Professor A. Ağbaba haqlı olaraq yazır: "Ümumiyyətlə, Ağbaba-Çıldır aşıqlarının poeziyasında deportasiya və soyqırımın bədii inikası geniş bir çevrəni əhatə etmişdir. Bunu Azərbaycan aşiq yaradıcılığının özünəməxsus bir cəhəti kimi səciyyələndirmək, fikrimcə, daha doğru olardı. Çünki adı çəkilən bölgələr, qeyd etdiyimiz kimi, digər aşiq mühitlərindən fərqli olaraq, daha çox rus və erməni təcavüzünə məruz qalmışdır. Həm də bu təcavüz ən çirkin, ən qeyri-humanist bir çevrədə həyata keçirilir, xalqın dini-mənəvi dəyərləri də təhqir olunurdu" (1, s. 64-65).

Müəllifin digər qoşması ("Olar") həm məcazlarına, həm də didaktik ruhda yazıldığına görə xüsusilə cəlbədidir. Ustad aşiq yazır:

*Xəstə sağalarını ağı olmasa,
İgid seçilərmə yağı olmasa.
Sində qohumun dağı olmasa
Qaçarda ceyrannan ötürmək olar.*

*Cəlilin dilində, qəlbində Allah,
Keçər günahından, keçər şahənşah.
Böyük ustadlardan dərs alıb, vallah,
Ustadlıq adına yetişmək olar.*

Aşiq Cəlilin üçüncü qoşması ("Bilmərəm") "dedim-dedi" formasındadır, sadəcə, burada müəllif bunu "dedilər, dedim" kimi ifadə etmişdir. O deyir:

*Dedilər: Çatginən şana-şöhrətə,
Dedim: Çatmamışam, çata bilmərəm.
Dedilər: Ləzzət var arsız ömürdə,
Dedim: Atmamışam, ata bilmərəm.*

*Dedilər: Sağlam gör, görsən bir kəsi,
Dedim: Təbirlərlə etməm bəhsi.
Dedilər: Cənnətdi namərd kölgəsi,
Dedim: Yatmamışam, yata bilmərəm.*

*Dedilər: Ay Cəlil, gəl eyləmə naz,
Dedim: Ruzığara ərkim var bir az.
Dedilər: Məniyin satmasan, olmaz?
Dedim: Satmamışam, sata bilmərəm.*

Şeirdə sadalanan ifadələr ("şana-şöhrətə çatmaq", "ləzzət var arsız ömürdə", "cənnətdi namərd kölgəsi", "məniyini satmasan, olmaz") ancaq alçaq xislətli, bimirvət, naxələf insanlara məxsus sifətlərdir. Əslində, böyük aşiq bunlara insanın müsbət xasiyyətliliyini yada salır, yaxşını qoyub pisə meyil etməni təqdir etmir. Bunu da ustadlar sayağı, sözündə-şeyrində göstərir, xalq müdriqliyini yaşadır. Əslində, bu, ustad aşığın el arasındakı vəzifəsi, ağsaqqallıq bor-

cudur. O. Əfəndiyev bu barədə fikrini belə ifadə edir: "El gözündə aşiq məclislər yaraşığı, el ağsaqqalı kimi qiymətləndirilir. Elin belə yüksək qiymətini doğrultmaq üçün aşıqlar el gözündə uca olmağa, öz sənəti, mərifəti, biliyi ilə xalqa xidmət etməyə çalışmışlar" (3, s. 25).

Müəllifin şeirlərinin birində dualizm daha qabarıq verilir. Bunu aşığın aşağıdakı misrasından aydın görmək olar:

*Astar kimi doğulanlar qoy bilsin,
Gözləməsin gəlib ondan üz olar.*

Buradan da göründüyü kimi, astar, üz ola bilməz, bu tərslə ovand kimidir. Müəllif burada "üzündə də üz ola" ifadəsi ilə üzde abır-həyanın olmasını xatırladır.

Aşiq Cəlilin ədəbi irsi, təbii ki, elə bu bəhs olunan beş şeirdən ibarət deyildir. Bəs nə üçün bu görkəmli aşığın yaradıcılığı vaxtında kifayət qədər toplanıb yazıya alınmamışdır? Bunun əsas səbəblərindən biri Qərbi Azərbaycanda ermənlərin dəfərlə törətdikləri vəhşiliklərdir. Bu bölgənin sakinləri 1905-1907, 1915-1920-ci illər erməni vəhşətinin, 1937-ci ilin dəhşətli repressiyalarının şahidi olmuş, 1948-1953 və 1988-ci illərdə deportasiyaya məruz qalaraq özəli torpaqlarından qovulmuş, acılar yaşamış adamlardır. Eyni zamanda, Sovet dönməndə siyasi motivli şeirlərə qadağa qoyulmaqla yanaşı, həm də namərd ermənilər hökumət tərəfindən himayə olunurdular. Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, babam Aşiq Bəhman Azərbaycana deportasiya olunandan sonra Xaçmaz rayonunun Arzu qəsəbəsində məskunlaşmışdır.

Bəli, repressiyalar, soyqırım, deportasiyalar Qərbi Azərbaycandan olan sənət adamlarına, el sənətkarlarına da amansız zərbə vurdu, onların yaradıcılığının vaxtında-vədəsində toplanıb yazıya alınmasına imkan vermədi. Didərginlik, köçkünlük, yurdsuzluq bu həssas qəlbli insanlara dər və belə gətirdi.

Bu deyilənlərdən aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Aşiq Cəlil Dərələyəz aşiq mühitinin ən görkəmli nümayəndəsidir, yəni Göyçədə Aşiq Ələsgərin məqamı necədirsə, Dərələyəzdə də Aşiq Cəlilin belə məqamı var.

2. Aşiq Cəlil Dərələyəz aşiq mühitinin, yeni aşiq havalarının (on iki saz havasının) müəllifidir.

3. Aşiq Cəlil həm də Sallıdakı Cəlil ocağının yaradıcısıdır. Aşığın qardaşı Aşiq Məhəmməd, oğlu Bəhmən və iki nəvəsi el sənətkarları kimi tanınmışlar. Təbii ki, onların bədii yaradıcılıqları da olmuşdur. Cəlil ocağı da Ələsgər ocağı kimi ətrafına aşıqları və el şairlərini toplamış, Dərələyəz aşiq mühitinin formalaşmasına və inkişafına tökan vermişdir.

Aşiq Cəlillə, Cəlil ocağı ilə bağlı tədqiqatların bundan sonra da aparılacağına, mühitə məxsus regional saz havalarının musiqi yönündən də araşdırılmasına inanırıq.

BİBLİOQRAFIYA

1. Ağbaba A. Ağbaba-Çıldır aşıqlarının yaradıcılığında deportasiya və soyqırım. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar. XXVI. Bakı: Nurlan, 2007.

2. Dərələyəzli K. Dərələyəz od içində. Bakı: 2001

3. Əfəndiyev O. Aşiq poeziyasının estetik problemləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 1983

4. Əhmədli N. Dərələyəzli Aşiq Cəlilin soy-köku // Filologiya məsələləri, 2018, №2, s. 314-328

5. Kazımov Q. Aşiq Cəlilin sorağı ilə. "Qobustan" jurnalı, 1989.

6. Qasımlı M. Aşiq sənəti. Bakı: Ozan, 1996

7. Qurbanov T. Ağbaba aşiq mühiti. Bakı: Elm və təhlil, 2014.

8. Mirzəyev H. Dərələyəz folkloru. Bakı: Elm, 2006.

9. Şamilov Ə. El sənətkarları. Aşiq Cəlil // "Sovet Naxçıvanı" qəz., 15.12.1985, №291 (14329).

Taniyaq, tanıdaq!

Azərbaycanda yaxşı tanınan bu xanım müasir dövrün ən adlı-sanlı jurnalistlərindən-dir. Belə populyar olmasının bir səbəbi istedadla zəhmətin vəhdətidirsə, digər səbəbi mavi ekrandır. Ötən əsrin 90-cı illərindən üzü bu yana hər axşam sorğusuz-sualsız evlərimizə daxil olan AzTV-nin "Xəbərlər" proqramında Mənzərə Sadıqovanın reportajlarına baxmışıq. Təqdim etdiyi xəbərin məzmununa uyğun səsin ahəngi, nitqin səlisliyi, fikrin aydınlığı, görüntüdə gerçəyin əks etdirilməsi, tənqid məqamındakı cəsarət və ədəb çərçivəsi çoxumuzu ovsunlayıb. Bəs bu məziyyətlərə nail olana qədər telejurnalist Mənzərə xanım hansı yollardan keçib? Həyat məktəbində hansı dərsləri alıb?

Mənzərə Hüseyn qızı Sadıqova 1955-ci ilin aprel ayının 22-də Qərbi Azərbaycanda, qədim oğuz yurdu olan İrəvan şəhərində dünyaya göz açıb. Hazırda Azərbaycanın bir çox mətbuat vasitələrində, internet media saytlarında yazıları yayımlanan yazıçı-publisist, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mənzərə Sadıqova İrəvan şəhərindəki Mirzə Fətəli Axundov adına 9 sayılı orta məktəbdə təhsil alıb, on il boyunca əlaçı olduğu üçün hər zaman şəkli məktəbin "Şərəf lövhəsi"ndə olub.

Bədii yaradıcılığa şeirlə başlayıb, ilk qələm təcrübələri uşaq mətbuatında dərc olunub. Dördüncü sinifdə ikən "Ana" poemasını yazıb, daha sonralar mənsur şeir və nəsr əsərləri yazmağa başlayıb. Deyir ki, həyatda nail olduğum yaxşı nə varsa, hamısına görə anam Rübabə xanıma borcluyam.

Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetini bitirəndən sonra bədii ədəbiyyatla yanaşı, publisistika və elm sahələrində də qələmini sınayıb. Cəfər Cabbarlı dramaturgiyasının qonşu xalqların ədəbi-mədəni mühitinə təsiri ilə bağlı 40 illik dövrü araşdırıb, dissertasiya müdafiə edərək filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə layiq görülüb. Mənzərə Sadıqova, eyni zamanda, dahi sənətkarlarımız Üzeyir Hacıbəyovun, Səməd Vurğunun yaradıcılığından vüsət alan ədəbi-mədəni əlaqələrimizlə bağlı çoxlu sayda məlumatları elmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırıb.

Qərbi Azərbaycandakı milli mətbuatımızın ən sanballı nümunəsi olan rəsmi dövlət qəzeti "Sovet Ermənistanı"nda işlədiyi dövrdə yalnız bu mətbu orqanla kifayətlənməyib, üç dildə yazıb-yaradıb, İrəvanda erməni və rus dilli qəzetlərdə də dərc olunub. Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın həyat və fəaliyyətini işıqlandıran M. Sadıqova yeri gəldikcə, rayonlara reyde çıxıb, kəndlərimizdəki çatışmazlıqları qəzet səhifələrinə çıxararaq yerli hökumət orqanlarını tənqid etməkdən də çəkinməyib. O, SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü olub. 1989-cu ildən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür.

1988-ci ildən başlayan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Qərbi Azərbaycandakı bütün soydaşlarımız kimi, Mənzərə Sadıqovanın da doğma yurddan deportasiyası ilə nəticələnib. Dünya siyasətinin çirkin oyunları nəticəsində evsiz və işsiz qalan jurnalist Mənzərə Sadıqova Bakıda sıfırdan başlamalı olub. İmzasını tanıdına, yeni mühitdə özünü təsdiq edənə qədər çoxşaxəli fəaliyyət göstərmiş. İlk olaraq, Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinə üz tutub, ştatdankənar müxbir kimi buradakı redaksiyalarla sıx əməkdaşlığa başlayıb.

"Azərbaycan qadını" jurnalında işləyərək "Dünyaya İNSAN gəlir", "Uşaqlarımız harada oynasınlar?!" və b.

kimi problematik xarakterli yazıları, xalq artisti Gülxar Həsənovanın, gənc rəssam Nailə Sultanovanın yaradıcılıq yollarından bəhs edən məqalələri böyük maraqla qarşılanıb.

Azərbaycan Bədii Tərcümə və

problemlərinə toxunan, sosial məsələləri önə çəkən, Qarabağ münaqişəsindən bəhs edən verilişləri yüksək professionalıq nümunəsi kimi dəyərləndirilib. I Qarabağ müharibəsi dövründə yaratdığı "Qız qardaşım" adlı radiojurnali (1992-

JURNALİSTİKAMIZIN MƏNZƏRƏSİ - 70

Cəlal Allahverdiyev
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi yaranarkən böyük elmi redaktor vəzifəsinə dəvət alan M. Sadıqova erməni mətbuatından tərcümələr edərək xalqımız üçün gərəkli materialların hazırlanmasında fəallıq göstərmiş.

XX əsrin sonlarında sovet hakimiyyəti süquta uğrayandan sonra keçmiş SSRİ məkanındakı bütün respublikalarda ard-arda yeni mətbu orqanlar yaranırdı. 90-cı illərdə ölkəmizdə işıq üzü görən qəzetlərdən biri də "Yurddaş" idi. Bu qəzetin əsasını qoyanlardan olan Mənzərə Sadıqova redaksiyada Elm, ədəbiyyat, incəsənət və publisistika şöbəsinə rəhbərlik edərək cəsarətli yazıları ilə oxucuların diqqətini günün vacib məsələlərinə yönəldirdi. "Yurddaşlarımız bizimlədir", "Qürbət cənnət olsa da...", "...Hər diplomlu ziyalı deyil", "Azərbaycana bağlı ürəklər" kimi maraqlı məqalələr qələmə alaraq dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş soydaşlarımızı bizə tanıdan jurnalist M. Sadıqova qanlı 20 Yanvar hadisələrindən bəhs edən "Haqq yerini tapacaq mı?...", milli kimliyimizə birbaşa aidiyyəti olan "Əlifbamız, taleyimiz...", "Təhsil ocaqlarında", "Azsayılı xalqlara qayğı" və digər problematik yazılarında isə dövrün aktual məsələlərini önə çəkmişdir.

Bakıda yazıb-yaratdığı illərdə Mənzərə Sadıqova Azərbaycan Radiosunun Qızıl Fondunda saxlanılan çoxsaylı verilişlərin müəllifi və aparıcısı kimi də böyük auditoriya qazanıb. O, Azərbaycan Radiosunda (1989-1997) Ədəbi-dram verilişləri, Gənclik və idman baş redaksiyalarında çalışıb. İncəsənət xadimlərinin həyat və yaradıcılığına həsr olunan, milli kino və teatr sənətinin, memarlığın

1997) böyük şöhrət qazanıb, gənc nəslin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsində müstəsna rol oynadığına görə radiojurnalın müəllifi və aparıcısı Mənzərə Sadıqova Azərbaycan KİV İşçiləri Həmkarlar İttifaqının "Azərbaycan bayrağı" Fəxriyyə diplomu ilə (1994) təltif olunub.

Qərbi Azərbaycandakı milli mətbuat cameəsindən pərvazlanan Mənzərə Sadıqova XX əsrin 90-cı illərində Bakıda AzTV-nin "Xəbərlər" informasiya proqramında telejurnalist kimi məşhurlaşmış. İctimai-siyasi hadisələrlə zəngin olan o dövrdə günün aktual məsələlərinin efirdə işıqlandırılmasında mühüm xidmətlər göstərmiş. Azərbaycan Prezidentinin iştirak etdiyi tədbirləri və Milli Məclisin fəaliyyətini efirdə peşəkarlıqla işıqlandıraraq, eyni zamanda respublika həyatının müxtəlif sahələrini əhatə edən çoxsaylı süjet və reportajların müəllifi olub. Milli Məclisin plenar iclaslarından hazırladığı verilişlər xüsusilə fərqlənib. Telejurnalist kimi şərhçilik məharətinə görə Azərbaycan Mətbuat Fondunun Fəxri Fərmanına (1993) layiq görülüb. Ölkəmizdə bələdiyyə institutu yaradıldığı dövrdə AzTV-də "Bələdiyyələr: bu gün və sabah" verilişinin əsasını qoyub. Bir sıra filmlərin ssenari müəllifi olub.

1993-cü ilin iyununda Ümummilli lider Heydər Əliyevin Ali Sovetdəki çağırışına qoşulan jurnalistlər sırasında xalqımızın xilaskarını Gəncə səfərində müşayiət edib. 1993-2003-cü illərdə Azərbaycana rəhbərlik edən dahi siyasətçi Heydər Əliyevin iştirak etdiyi yüzlərlə tədbiri dövlət televiziyasının efirində məharətlə işıqlandıraraq; xarici dövlətlərin yüksək səviyyəli nümayəndə heyətləri, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların təmsilçiləri, ölkə ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə keçirdiyi görüşlərdən, rəsmi qəbullardan, müxtəlif səpkili tədbirlərdən AzTV-nin "Xəbərlər" proqramı üçün operativ süjetlər, reportajlar, "Xüsusi buraxılış"lar hazırlayıb.

AzTV-də işlədiyi dövrdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 1994-2006-cı illərdəki çoxşaxəli ictimai-siyasi fəaliyyətini, Azərbaycanımızın dünya miqyasında qüdrətli dövlətə çevrilməsi istiqamətində gördüyü nəhəng işləri "Xəbərlər" in-

formasiya proqramında peşəkarlıqla işıqlandıraraq.

Telejurnalist Mənzərə Sadıqovanın yaradıcılığı hər zaman diqqət mərkəzində olub, müxtəlif nazirlik, idarə və təşkilatlar tərəfindən dəfələrlə mükafatlandırılıb. Azərbaycan Televiziyasının və Azərbaycan Radiosunun arxivində vaxtilə onun hazırladığı çoxsaylı verilişlər qorunub saxlanılır.

Telejurnalist, yazıçı-publisist, alim Mənzərə Sadıqova 2011-ci ildə çoxşaxəli yaradıcılığından seçmələrin yer aldığı "YaşAM" adlı kitabı ilə auditoriyasını sevindirib. 2015-ci ildə "YaşAM" fəlsəfi-publisistik kitabına görə AJB-nin Həsən bəy Zərdabi mükafatına layiq görülmüş M. Sadıqova iki yüzdən çox elmi, ədəbi-tənqidi, publisistik, ədəbi-fəlsəfi məqalənin, "Düşüncələr" silsiləsinin müəllifidir.

Son dövrlərdə daha çox diqqət cəlb edən "Qadınlar və kişilər" adlı kitabında yazıçı ustalıqla xarakterlərin psixoloji dərinliyinə baş vurur, sürətlə dəyişən dünyamızda yeni çalarlar kəşf edən milli-mənəvi, əxlaqi dəyərlərimizə güzgü tutur. Bu baxımdan "Tale oyunu" hekayəsi çox xarakterikdir.

Müəllif bu kitabı internetdə oxucuların böyük maraqla qarşıladığı "Azadlıq qoxusu... və qorxusu", "Eşq", "Kişi", "Sıfır nöqtəsində", "Ehtiraslar labirintdə", "Karusel" və digər hekayələri ilə yanaşı, "Üçbucaqda gedişlər" adlı povestini də daxil edib. Əsərlərin hamısında XXI əsrin realıqları zəminində İNSANIN yaşantıları, psixoloji tələbləri ön plana çəkilir. M. Sadıqova hissələrin zəngin çalarlı palitrasına elə rənglər vurur ki, oxucu sanki baş verənləri oxumur, gözü ilə görür. "Üçbucaqda gedişlər" adlı povest dramatik süjet xətti və yazıçının insan ruhunun dərinliklərinə enməsi baxımından xüsusilə diqqət çəkir. Yazıçı-publisistin bütün əsərlərində əxlaqi dəyər üstün meyar kimi önə çıxır; dilin axıcılığı, üslubun səlisliyi və elmi-bədii təfəkkürün aydınlığı oxucunu cəlb edir.

M. Sadıqovanın yaradıcılığı Cənubi Azərbaycanda da böyük maraqla qarşılanır, İranda iki kitabı nəşr edilib: "İçimdən keçən ZAMAN" (Tehran, 2014), "Qadınlar və kişilər" (Təbriz, 2015). Yazıçının "Düşüncələr" silsilə-

sindən nümunələr və bəzi hekayələri "Xudafərin" və "Şəhri-kitab" dərgilərində Azərbaycan və fars dillərində dərc olunub.

Ədəbiyyatşünas-şair Hikmət Məlikzadə 2016-cı ildə oxuculara təqdim olunan "Mənzərə Sadıqovanın yaradıcılığında insan-cəmiyyət-zaman münasibətləri" adlı monoqrafiyasında yuxarıda adı çəkilən əsərləri geniş tədqiq edib. AMEA-nın müxbir üzvü, professor Nizami Cəfərov; filologiya elmləri doktoru, professor, Rusiya Estetika və Azad Sənətlər Akademiyasının akademiki Şirindil Alışanlı; filologiya elmləri doktoru Seyfəddin Rzasoy; filologiya elmləri doktoru, tənqidçi, professor Vaqif Yusifli; filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Tahir Orucov; ədəbiyyatşünas-şair Ələddin Əzimli və b. Mənzərə Sadıqovanın yaradıcılığına həsr olunmuş məqalələr yazıblar.

M. Sadıqova "Ədəbiyyat və incəsənət", "525-ci qəzet", "Azərbaycan", "Xalq qəzeti", "Respublika", "Səs", "İki sahil", "Kaspi", "Cəmiyyət və din", "Yeni təfəkkür", "Açıq söz", "Axtarış", "Səhər", "Olaylar", "Ekspress", "Dədəm Qorqud" və digər qəzetlərdə; "Milli Məclis", "Azərbaycan", "Media və təhsil innovasiyaları", "Dil və ədəbiyyat", "Dirçəliş - XXI əsr", "Azərbaycan qadını", "Zəriflik", "Ulduz", "Birlik", "Ozan dünyası", "Almaz", "Spektr", "Qoşa ulduz" və b. jurnallarda müntəzəm dərc olunub; elektron KİV-lərdə ("Modern.az", "Kulis.az", Trend.az, SİA, Moderator.az", "Veteninfo.az", "Mediaforum.az", "İnterfaks.az", "Azadinform.az", "Olaylar.az", "Azpress.az", "Etikxeber.az", "Gün.az", "qhtxeber.az" və d. saytlar) bədii-publisistik yazılarla, sənədli oçerklərlə, köşə yazıları ilə çıxış edib.

2006-2021-ci illərdə Mənzərə Sadıqova Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Aparatında Mətbuat və ictimaiyyətlə əlaqələr şöbəsində işləyib, dövlət qulluğunun baş müşaviri olub, parlament tədbirlərinin mətbuatda operativ işıqlandırılmasında yaxından iştirak edib. Uzun illər dövlət qulluğunda səmərəli fəaliyyətinə görə 2020-ci ildə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə "Dövlət qulluğunda fərqlənməyə görə" medalı ilə təltif edilib.

Bu il aprel ayının 22-də Mənzərə xanımın 70 yaşı tamam olur. İndi cavanlığı əlçatmaz, üneytməz illərin arxasında qalmış, ömrün ən müdrik çağları ilə ömürlük sirdaş olmuş Mənzərə xanım, növbəti yubileyində İrəvanda görüşmək ümidi ilə.

Göyçə mahalının ayrı-ayrı kəndlərindən olan igid el qəhrəmanları 1905-1907 və 1918-1919-cu illərdə erməni işğalçılarına qarşı mərdliklə döyüşmüşlər. Ardanişdan Məşədi Hümət, Ağbulaqdan Dəli İsmayıl, Qaraimandan Məşədi İsa, Ağkilsədən Bəşir, Toğlucadan Cığal Həsən, Şişqayadan Kor Tanrıverdi, Zoddan Səməd ağa və neçə-neçə belə ərənlər... Daşkənd kəndindən də həmin illərdə igidlik göstərənlər az olmamışdır - Hacı Rəhim, Məşədi Qasım, Qaçaq İdris, Mədət Qocamanovlu, Kərbəlayı Zeynal, Əliş Süleymanov, Vəli, Koroğlu Məhəmməd, Ziyad Babayev, Nağı bəy, Tağı oğlu Məhərrəm, Hacı Dünyamalı oğlu Abbasəli və başqaları.

Tarixi mənbələrə, sənədlərə və real söyləmələrə əsaslanan bu araşdırmamız dövrünün cəsur igidlərindən olan Rəsulov Məşədi Qasım Hacı Kərim oğlu haqqındadır. Məşədi Qasım 1863-cü ildə Göyçə mahalının Daşkənd kəndində "Rəsullular" nəslində anadan olub. O, Göyçə mahalında çox hörmətli, adlı-sanlı şəxsiyyətlərdən biri, eyni zamanda erməni daşnaklarının hücumlarına qarşı xalqı səfərbər edən başbilən kişilərdən olmuşdur. Məşədi Qasım Ceyran xanım ilə ailə həyatı qurmuş, onların Hüsən, Zeynəb, Məleykə, Sayad, Narın, Dağbəyi və Fəzi adında 4 oğlu, 3 qızı olmuşdur.

Məşədi Qasım Zodlu Səməd ağa, Şişqayalı Kor Tanrıverdi, Məşədi Allahverdi, Çaxırlı Böyük ağa, Qaraimanlı Məşədi İsa, Qanlılı Hacı Nağı və dahi aşığımız Ağkilsəli Aşıq Ələsgər ilə yaxın dostluq etmişdir. Aşıq Ələsgərlə dostluğu barədə aşığın nəvəsi İslam Ələsgər "Haqq aşığı Ələsgər" kitabında da məlumat vermişdir [1, s.42]. Sonralar Məşədi Qasımın oğlu Sayad (1905-1955) "Alməmmədililər" nəslindən evlənmişdir. Məşədi Qasımın digər oğlu, el şairi Qəmgin Fəzi (1912-2000) Aşıq Ələsgər ocağı ilə, xüsusən də Aşıq Nəcəf, Aşıq Talib, Aşıq Musa və Bilal Məmmədovla ömrünün sonunacan dostluq etmiş, səmimi münasibətdə olmuşdur.

Belə söyləyirlər ki, sovetləşmədən qabaq Məşədi Qasım adam vurubmuş. O dövrün qanunlarına görə, bir il həbs cəzası çəkmişdir. Qaydalara uyğun istənilən adam başqasının əvəzinə cəza çəkə bilirmiş (Bəlkə də, Kərbəlayı Əmrah cinayəti öz üzərinə götürüb - A.Y.). Kərbəlayı Əmrah özündən kiçik qardaşı Məşədi Qasımın əvəzinə bir il "katorqa" çəkib. Deyib ki, sən igidsən, qoçaqsan, arxa-dayaqsan, mən sənə əvəzinə tutularam, amma sənə qoymam tutalar [2].

Türkün qanına susayan ermənilər Göyçə mahalında daha da azğınlaşmışdılar. "1919-cu il yanvarın 24-də Göyçənin Çamırlı kəndinə basqın edən daşnak terrorçuları dörd kişinin başını, altı qadının döşlərini kəsərək, on nəfər dinc sakini vəhşicəsinə qətlə yetirmişlər" [3]. Məşədi Qasım bu hadisəni eşidir və düşünür ki, onlar kəndləri yandıraraq, əhalini vəhşicəsinə öldürə-öldürə bir gün də gəlib Daşkəndə çıxacaqlar. Ona görə də özünün təşəbbüsü və başçılığı ilə kənddən Qaçaq İdrislə, Hacı Rəhimlə, Qocamanovlu Mədətlə, Kərbəlayı Zeynalla, Əliş Süleymanovla və Ziyad Babayevlə birlikdə Göyçə gölünün cənubundakı Çamırlı və ətraf kəndlərin köməyinə getmişdir. Hətta Çamırlı kəndində gedən döyüşdə Süleymanov Əliş Sevdalı Hüseyn oğlu şəhid olur. Babası Kərbəlayı Zeynaldan eşidib-öyrəndiyi bu hadisələri tarixçi-müəllim Xasay Zeynalov şəxsən bu sətirlərin müəllifinə danışmışdır. Əziz Ələkbərli də bu barədə doğru olaraq yazır: "1918-1919-cu illərdə bu əra-

Ələkbər oğlunun Daxili İşlər Nazirinin adına 23 yanvar 1919-cu il tarixli xahişnaməsi.

Erməni hökuməti qoşunlarla məmur qismində müsəlman kəndlərinin sakinlərini tamamilə talan etdi: - 1) Zağalı, 2) Daşkənd, 3) Zoda, 4) Hüseynquluəğalı, 5) Sarıyaqub, 6) Böyük Qaraqoyunlu, 7) Kiçik Qaraqoyunlu, 8) Aşağı Narçamor, 9) Yeni Ket, 10) Qaya-başı, 11) Qoşabulaq, 12) As-Kdisa, 13) Zərzibil, 14) İnəkdağı, 15) Sultənəliqışlağı, 16) Oğruca, 17) Böyük Məzrə, 18) Bala Məzrə, 19) Kəsəmən, 20) Şişqaya, 21) Sətenəxəç,

gəlmiş, Laçınlı Sultan bəyin silahdaşı olmuş və erməni millətçilərinə qarşı qəhrəmanlıqla vuruşmuşdur. Laçınlı Sultan bəylə Məşədi Qasımın tanışlığı Göyçənin ağır günlərində Sultan bəy Göyçəyə - Basarkeçərə, Zoda köməyə gələrkən olmuşdur. Məşədi Qasım ermənilərə qarşı qisasçılıq istəyi və Sultan bəyin də ermənilərə qarşı apardığı mübarizə Məşədi Qasımın Qarabağda gəlməsinə səbəb olmuşdur. O, sərrast atıcı kimi 1919-cu ildə Qarabağda baş verən hadisələrdə xüsusən fəallıq göstərmişdir.

Adı dastanlaşan el qəhrəmanı

Araz Yaqubov

zidə (Göyçə mahalı nəzərdə tutulur - A.Y.) erməni daşnaklarının hücumlarına qarşı xalqı səfərbər edən igid oğullardan biri də Daşkənd kəndindən Məşədi Qasım Hacı Kərim oğlu olmuşdur" [4, s.174].

Tam olmasa da, araşdırma və tədqiqatlarımız zamanı bəzi mənbələrdə bir neçə məlumatlara rast gəldik. Əli Qurban Dastançı "Məşədisə dastanı" kitabında Zərzibilli Əmrah kişinin söylədiklərinə əsasən yazır: "1906-cı ildə Bayaziddə Qlava Məşədi İsayə həmin illərdə qarışıqlıq salanlara qarşı yaxşı mübarizə apardığına görə "Qızıl medal" verildə gülüb, deyib ki, hünəri Daşkəndli Məşədi Qasım göstərib, medalı, özü də qızıl medalı Qaraimanlı Qlava Məşədi İsa alır... Yəni ki, hünər səninkidi, ad mənimkidi..." [5, s.216]. Həmin yazıda müəllif bir daha qeyd edir ki, "Məşədi İsanın Məşədi Qasım haqqında dediyini bir neçə il əvvəl Bərdənin Yeni Daşkənd kəndində müdrik ağsaqqal olan Abbasəli kişidən ətraflı eşitmişdim".

Görkəmli alimimiz, akademik Ziya Bünyadovun baş redaktoru olduğu "Azərbaycan SSR EA Xəbərləri" jurnalında ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı 1918-1919-cu illərdəki etdiyi zorakılıqlardan bəhs edən "Ermənilər və Ermənistan Respublikası qoşunlarının Qarabağın və Gəncə quberniyası, İrəvan quberniyası ilə həmsərhəd qəzalarının müsəlman əhalisinə qarşı törətdikləri zorakılıqlar barədə Daxili İşlər Nazirliyi dəftərxanasının işlərindən çıxarış (80 sayılı işdən - 1918-ci il, IV şöbə)" ümumi başlıqlı 53 bənddən ibarət raport, ərizə, teleqram və xahişnamələrdən 19, 51, 52-ci hissələrdən oxuyuruq: [6, s.87]

"19. İrəvan Quberniyası Yenibəyazıt qəzası Daşkənd kənd sakinləri Məşədi Qasım Hacı Kərim oğlu və Böyük Əli Hacı Mirzə

22) Qızıl-Payka. Qoşunlar hər kənddə 5-6 gün qalırlar. Talan etdikdən sonra çıxıb başqa kəndə gedirlər.

Aşağıdakı kəndləri tamamilə yandırmışlar: 1) Örkülü, 2) Alçalı, 3) Kəminli, 4) Yarpızlı, 5) Qanlı, 6) Kərkibaş, 7) Çaxırlı, 8) Kefli-Kürdü və 9) Böyük Məzrə. (18 sayılı iş, 1919-cu il, IV şöbə).

51. Gəncə Qubernatorunun 11 mart 1919-cu il tarixli 352 sayılı teleqramı:

Yenibəyazıt qəzasının Daşkənd, Şorca, Nevkisi, Sarıyaqub, Qaraqoyunlu, Oğruca, Qaya-başı və Qoşabulaq kəndlərinin nümayəndələri Məşədi Qasım, Abbasəli (Hacı Dünyamalı oğlu - A.Y.), Məhərrəm Tağı oğlu bildirirlər ki, erməni qoşunları onları mütəmadi olaraq talan edir, bütün taxılı, yemi, mal-qaranı, silahı götürmüşlər; özləri ilə çoxlu insanlar aparmışlar, onların taleyi məlum deyil.

52. İrəvan Quberniyası Yenibəyazıt qəzası Göyçə mahalının 26 kənd sakininin həmin il 2 mart tarixli ərizəsi Gəncə Qubernatoru tərəfindən 6 mart 1919-cu ildə 3162 sayla təqdim edilmişdir.

1919-cu il fevralın 28-də romistr Silikov, kornet Xaçaturov və adyutnantın dəstəsi müsəlman kəndlərinə gəldi və hər kənddən 750 pud taxıl və 100 pud quru ot tələb etdi; həmin şeylər bu miqdarda olmadığından xalq mükəlləfiyyətdən azad edilməyi xahiş etdi; bu zaman Silikov qamçı ilə vurmağa və söyməyə başladı və hətta Zoda kəndinin sakini Məci Süleyman oğlunu öldürdü, qalan zabitlər isə daha dörd müsəlmanı yaraladılar. Tələslənmiş xalq hücum edib dörd zabiti və on beş əsgəri öldürdü, bu Zoda kəndində olmuşdu.

Martın 2-də ermənilər Qoşabulaq, Daşkənd və Böyük Məzrə kəndlərini ələ keçirməyə çalışdılar, lakin hələlik dəf edildilər".

Sənədlərdən də görünür ki, Məşədi Qasım, Böyük Əli Hacı Mirzə Ələkbər oğlu, Hacı Dünyamalı oğlu Abbasəli, Tağı oğlu Məhərrəm və digərləri böyük fədakarlıq göstərmiş, ermənilərə qarşı döyüşməklə yanaşı, Azərbaycan hökumətini də bu zorakılıqlardan hali etmişlər. 1919-cu il aprelin 20-də artıq Göyçə mahalının Kəlbəcərlə qonşu olan kəndləri, eləcə də Daşkənd kəndi işğal edilmişdir.

Məşədi Qasım Göyçə mahalındakı döyüşlərdən sonra ailəsi ilə birlikdə Qarabağa

Bir il Sultan bəy və qardaşı Xosrov bəyin məsləhəti ilə kəndin vergisi də ona verilməklə Xocalı ətrafında bir kənddə (deyilənlərə görə Ağdamın Qasımlı kəndində) yaşamışdır. 1921-ci ildə Məşədi Qasım orada qızdırmadan vəfat etmişdir və dostu Məmmədquluya etdiyi vəsiyyətinə əməl olunaraq Şuşa şəhərində dəfn olunmuşdur. Məşədi Qasımın vəfatından sonra qardaşı Kərbəlayı Əmrah Qarabağa gələrək onun uşaqlarını doğma ata-baba yurdları Göyçəyə aparmışdır.

Məşədi Qasımın həyat-fəaliyyəti haqqında dövrü mətbuatda və kitablarda çox yazılmışdır. Onun haqqında hesab edirik ki, ən müfəssəl, doğru məlumatları nəvəsi Xasay Zeynalov "Göyçə mahalında 1917-1920-ci illərin hadisələri" məqaləsində yazmışdır [7]. Daha iri həcmli məqalə isə Eldar Həsənlinin "Göyçəli sərkərdə Məşədi Qasımın Əsgəran döyüşü" adlı məqaləsidir [8]. Lakin müəllif məqalədəki məlumatlarda bəzi təhriflərə yol vermişdir.

Məşədi Qasımın XX əsrin əvvəllərində ermənilərə qarşı apardığı mübarizəni həmin əsrin sonlarında onlarla nəvə-nəticələri də davam etdirdilər. Onlardan nəvəsi Yasif, nəticələri Abbas və Nəbi Qarabağ döyüşlərində şəhidlik zirvəsinə ucaldılar.

Ədəbiyyat:

1. Ələsgər, İslam. Haqq aşığı Ələsgər. Bakı: Maarif, 1999
2. Söyləyəni: Əmrahov Haris Məhəmməd oğlu (76 yaş)
3. Əroğul, Əlisahib. Erməni-daşnaq fəşizmi və Azərbaycan. Bakı: Təhsil, 2007
4. Ələkbərli, Əziz. Qədim türk-oğuz yurdu "Ermənistan". Bakı: Sabah, 1994
5. Dastançı, Əli Qurban. Məşədisə dastanı. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2000
6. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının xəbərləri (tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası). Bakı: 1989, № 4 (baş redaktor: Ziya Bünyadov)
7. Zeynalov, Xasay. Göyçəsiz günlərim. Bakı: Nurlan, 2006
8. Həsənlı, Eldar. Göyçəli sərkərdə Məşədi Qasımın Əsgəran döyüşü. "Ədalət" qəz., Bakı, 2004, 25 may

Təsisçi və Baş redaktor
Mahirə Hüseynova

Baş redaktorun müavini
Leyla Calalova

Məsul katib
Möhübbət Məmmədov

Redaksiya heyəti:
İbrahim Bayramov
Könül Həsənova
Səməd Vəkilov
Fərrux Rüstəmov
Cəlal Allahverdiyev

Azərbaycan Respublikası
Medianın İnkişaf Agentliyi
Media Reyestri
Şəhadətnaməsi
Qeydiyyat:
№: CA61EF8114733BA

Ünvanımız:
Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyov
küçəsi 68

Qəzet redaksiyanın kompüter mərkəzində yığılıb, səhifələnmiş və "Azərbaycan Nəşriyyatı" MMC-nin mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Tiraj: 200 Sifariş: 915